

CENTRAL
EUROPEAN
INITIATIVE
CEI

CEI ROUND-TABLE
AT VILENICA

Literary Landscapes

Okrogla miza SEP na Vilenici
»Avtorji nomadi«

CEI Round Table at Vilenica
“Nomadic Writers”

Dobitnik štipendije SEP 2011
CEI Fellowship Winner 2011

27. Mednarodni literarni festival Vilenica
27th Vilenica International Literary Festival

Okrogla miza SEP na Vilenici / CEI Round Table at Vilenica

Moderatorka / Moderator

Iva Kosmos

Slovenija / Slovenia

Udeleženci / Panellists

David Albahari

Srbija, Kanada / Serbia, Canada

Dimitré Dinev

Bulgarija / Bulgaria

Zineb El Rhazoui

Maroko / Morocco

Maja Haderlap

Avstrija, Slovenija / Austria, Slovenia

Dobitnik štipendije SEP 2011 /

CEI Fellowship Winner 2011

Ognjen Spahić

Črna gora / Montenegro

Okrogle miza SEP na Vilenici / CEI Round Table at Vilenica
»AVTORJI NOMADI« / “NOMADIC WRITERS”

Dobitnik štipendije SEP 2011 / CEI Fellowship Winner 2011

27. Mednarodni literarni festival Vilenica /
27th Vilenica International Literary Festival
Četrtek, 6. septembra 2012, ob 10.00 /
Thursday, 6 September 2012 at 10 a.m.
Lipica, hotel Maestoso, dvorana Allegra /
Lipica, Maestoso Hotel, Allegra Hall

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.09:323.15(082)

SREDNJEEVROPSKA pobuda. Okrogle miza (2012 ; Lipica)

Avtorji nomadi = Nomadic writers / Okrogle miza SEP na Vilenici, 6. septembra 2012, Lipica [v okviru prireditve] 27. Mednarodni literarni festival Vilenica = CEI Round Table at Vilenica, 6 September 2012, Lipica [within] 27th Vilenica International Literary Festival. Dobitnik stipendije SEP 2011 = CEI fellowship winner 2011 / [[obe deli] uredila Tanja Petrič, Gašper Troha]. - Ljubljana : Društvo slovenskih pisateljev = Slovene Writers' Association, 2012

ISBN 978-961-6547-67-3

1. Gl. stv. nasl. 2. Vzp. stv. nasl. 3. Petrič, Tanja, 1981- 4. Mednarodni literarni festival (27 ; 2012 ; Vilenica)
262932736

Kazalo / Table of Contents

Koncept / Concept

<i>Iva Kosmos</i>	6
Izkoreniniti se, da bi pisali	
Uproot Oneself to Write	

Udeleženci / Panellists	23
-------------------------------	----

Eseji / Essays

<i>David Albahari</i>	35
Nomad – ja ili neko drugi ili niko?	
Nomad – jaz ali nekdo drug ali nihče?	
Nomad – Me or Somebody Else or Nobody?	

<i>Dimitré Dinev</i>	48
In der Fremde schreiben	
Pisati v tujini	
Writing in a Foreign Land	

<i>Zineb El Rhazoui</i>	56
Orphelins de la langue	
Sirote brez jezika	
Orphans of Language	

Maja Haderlap..... 71

Übergänge (*Rede zur Verleihung des Rauriser Literaturpreises*)

Prehodi (*govor ob podelitvi nagrade »Rauriser Literaturpreis«*)

Transitions (*Address upon Receiving the Rauriser Literary Award*)

Dobitnik štipendije SEP 2011 / CEI Fellowship Winner 2011

Ognjen Spahić..... 88

Koncept
Concept

Izkoreniniti se, da bi pisali

Iva Kosmos

Karavana iz devetdesetih

Karavana pisateljev, ki je v prvi polovici devetdesetih odšla iz nekdanje Jugoslavije, je nepovratno zaznamovala moje dojemanje nomadstva. Pripadal ji je cel kup ustvarjalcev, od tistih starejših in že popolnoma formiranih do čistih zelencev, ki so objavili le nekaj zgodb in je izkušnja preganjanja močno obeležila njihovo komaj razvijajoče se delo. Dubravka Ugrešić, sijajna, trpka in v svojih pogledih na svet brezkomisna esejistka in pisateljica, Slavenka Drakulić, ki so jo pestile teme komunizma, ženskega telesa in bolečine, subtilni kratkozgodbar David Albahari, Aleksandar Hemon, edini v angleščini pišoči eksjugoslovan, in še vrsta drugih prozaistov in publicistov, kot so Bora Čosić, Predrag Matvejević, Mirko Kovač, Daša Drndić, filozof Boris Buden, dramatik Goran Stefanovski ...

Kaj sploh druži vse navedene? Predvsem to, da so v določenem trenutku zavrgli vsiljeno izbiro med nacionalnim pisateljem in izdajalcem, ki so jo pogojevale ideologije novih držav, in se samoizgnali v nek tretji, še nezaseden prostor. Avtorji nomadi so tako postali točka nič v nacionalni poštavanki – nekaj nedefiniranega, neoprijemljivega, neuporabnega. Živijo sami kot v tisti stari pravljici, na *čardaku ni na nebu ni na zemlji*, v hiši velikanki, ki kot fatamorgana lebdi nekje med nebom in tlemi. Nisem prepričana, če ima dejstvo, da gre za izjemno kakovostne pisatelje, kaj opraviti z njihovo izselitvijo. Je njihov nomadski položaj vplival na njihovo pisanje ali pa so vsi pisatelji že *a priori* neke vrste nomadi, vsaj v duhovnem smislu? Menim, da bi lahko zagovarjali obe tezi. Vsak nomad, eksilant, apatrid ali zdomec je izvržen iz območja ugodja in varnosti, fiksnih pozicij, stabilne identitete, predvidljivih in znanih družbenih pravil. Je skorajda prisiljen v nenehno samoizpraševanje in trmoglavo skepso do zdravorazumskih

odgovorov na stanje sveta. Morda je ta težka življenska izkušnja obenem idealna situacija za nastanek literature. A pisateljev nomadov ne cenim samo kot pisateljev, temveč tudi kot mislece, ki vztrajno vnašajo zmedo v literarno in družbeno polje nasploh. Namesto da bi nam dali odgovore, postavljajo neprijetna vprašanja, ne pustijo se umestiti v ozke predale literarnih, nacionalnih in jezikovnih okvirov, temveč se iz njih nenehno samoizmeščajo. Obsesivno preizprašujejo temelje lastne identitete in nas s tem – je to sploh potrebno poudariti? – prisilijo, da preizprašamo svoje.

Koliko različnih nomadstev?

Literatura v eksilu ali izgnanstvu, izseljenska literatura, priseljenska literatura, etnična literatura, diasporska literatura, literatura avtorjev nomadov, literatura preganjanih, zdomska literatura, literatura apatridov in kozmopolitov. Literatura tistih, ki ne živijo samo v enem jeziku, državi in kulturi, ima na stotine obrazov. Včasih se mi zdi, da je poskus, da jih vse skupaj stlačimo v isto vrečo, v bistvu orodje akademiske skupnosti, s katerim izoliramo tisto, kar ne najde prostora v uveljavljenih kategorijah nacionalne književnosti. To me spominja na tisto iritantno kategorijo *drugi*, ki jo imamo v popisih prebivalstva in v katero zapremo vse možne manjšine ter tako izničimo njihove medsebojne specifike in različnosti. Kaj imajo skupnega na primer Joyce, ki se je izselil z Irske, ker naj bi to pomagalo razvoju njegovih umetniških potencialov, Conrad, poljska sirota, ki je šestnajst let služboval v britanski trgovski mornarici, in Škvorecky, ki je po sovjetski invaziji na Čehoslovaško zbežal v Kanado kot politični emigrant? Po drugi strani se pisatelji kot Maja Haderlap, Feridun Zaimoglu ali Hanif Kureishi bolj ali manj niso premaknili iz enega kraja, a kljub temu živijo v več jezikih, kulturah, zgodbah in zgodovinah. Kako naj jih vse skupaj zmečemo v isti koš? Morda pa vendarle delijo skupno značilnost: živijo na nikogaršnji zemlji. So kot vesoljci, vedno in povsod – tuji.

Sveta krava nacionalne književnosti

Eden izmed konceptov, ki so ga pisatelji nomadi večkrat trmoglavo dekonstruirali, je nacionalna identiteta. To je pojem, ki smo ga že večkrat poslali v ropotarnico preteklosti, a je kljub temu bil in ostal dominantna (in rigidna) kategorija, s katero določamo svet okoli sebe – tudi na literarnem polju! Poglejmo na primer, kako funkcioniра koncept nacionalne književnosti, ki ima status svete krave in ga zaradi tega le redkokdaj postavljamo pod vprašaj. Kdaj ste nazadnje prijeli v roke katalog kakšnega literarnega festivala in opazili takšno predstavitev: gospod Tainta, pisec kriminalk? Ali gospa Tainta, tenkočutna liričarka in zgodbarka? Vem, še ti opisi so vprašljivi, saj je literaturo težko stlačiti v kategorije. Pa je bolje, če pisatelje predstavljamo kot slovenske, avstrijske ali bolgarske? Nekateri bodo zdaj rekli, da pretiravam, da gre za enostavno geografsko določilo, ki vsebuje povsem objektivno, faktografsko informacijo o kontekstu, iz katerega pisatelj izhaja. Pa je res samo to? Naj na to odgovorim z anekdoto. Na lanski Vilenici sem srečala Ognjena Spahića, ki mi je povedal, da so pred kratkim v Franciji izdali prevod njegovih *Hansenovih otrok*, romana o poslednjem evropskem leprozoriju nekje v Romuniji – in to z zelo zanimivo naslovnicijo. Na njej je bil Lenin s punk pričesko. Prosim, kako, od kod Lenin v tej zgodbi? Odgovor je precej enostaven: Spahić je Črnogorec, torej Vzhodnoevropejec, torej eden tistih z druge strani železne zavese, in so njegov roman, ne glede na to, o čem je govoril, sprejeli znotraj pričakovanj o postsocialističnosti in vzhodnoevropskosti, ki naj bi jo odsevalo delo tamkajšnjih pisateljev. Nacionalnost, a tudi druga regijska določila od balkanskosti do vzhodnoevropskosti, so, kot bi rekel Stuart Hall, »floating signifiers«, označevalci z izmazljivim, nedoločenim označencem. Zato so močno odvisni od konteksta uporabe in podnje lahko podtaknemo marsikaj, ideološke in esencializirane pomene, ne da bi se kdaj vprašali, od kod in zakaj ti pomeni prihajajo ter kako delujejo.

Pisatelji nomadi pogosto zavračajo ponujene identifikacijske izbire in nas tako spodbujajo, naj vsaj malo premaknemo lastne okvire dojemanja. Dubravka Ugrešić je v devetdesetih protestno izjavila, da

ni hrvaška pisateljica, saj ni hotela, da jo tako v tujini kot doma avtomatično dojemajo kot predstavnico nacionalne države. Ko sem jo pred enim letom srečala, sem jo vprašala, ali še vedno trdi isto. »Ne deklariram se,« je rekla. »Za to, da me še vedno nenehno vrivajo v to kategorijo, pa ste krivi vi: novinarji, kritiki, teoretiki,« je hladno nadaljevala, meni pa je bilo strašno nerodno. »Če vidite, da se svet in pojavi okoli nas spreminja, da nove generacije živijo popolnoma drugače kot doslej, se mešajo, selijo, premikajo, potem ste odgovorni, da za to najdete nove pojme in imena. Ne vem, kako, najdite jih!« Tako se je, če približno povzamem, glasil njen odgovor.

Domov je več

Ko spoznamo kakega nomada, ga po navadi najprej vprašamo, od kod je prišel in kam je (od)šel. A ravno dom in tujina – eden izmed temeljnih pojmovnih parov za določitev naše identitete – sta tisto, kar nomadi vztrajno prevračajo. Pred kratkim je Ljubljano obiskala Manal al-Sheikh, pesnica, ki je zaradi svojih političnih stališč zbežala iz Irana in se za nedoločen čas nastanila na Norveškem, zato so jo prosili, da pove nekaj o svojem doživljanju tujine in izgnanstva. Odgovorila je, da teh terminov ne uporablja, saj izgnanstvo lahko čuti tudi v rojstnem kraju, od koder se je izselila, svojevrstno domovino pa ima na Norveškem, ki ji je ponudila zatočišče, socialne stike in svobodo govora, ki ju je prej pogrešala. Dom, najbolj stabilen element našega samodojemanja, je tako postal nestabilen in spremenljiv, povsem odvisen od posameznikovega odnosa do nekega kraja. Podobno, le da v literarni formi, je naredila pesnica in pisateljica Lidija Dimkovska, ki je rojena v Makedoniji, študirala v Romuniji in se ustalila v Sloveniji. V enem, po mojem mnenju, boljših romanov o odnosu do lastnega doma, *Skrita kamera*, se njena junakinja znajde na Dunaju s pisateljsko štipendijo, katere pogoj je, da napiše roman o tujini. Toda kje je ta tujina, se sprašuje. Zelo enostavno: če hočeš vedeti, kje je tujina, moraš najprej vedeti, kje je dom. In to je seveda skrajno ekskluzivističen koncept: dom

je namreč le eden, tujina pa vse ostalo. Junakinja nomadka se s tem ne more sprijazniti in zato iz ednine naredi množino ter namesto o domu začne pisati o domovih: vseh mestih, ki jih je v življenju obiskala in vzljubila, makedonski vasici Šlegovo, Bukarešti, Parizu, Ljubljani ... Dom, izključujoč koncept, tako postane nekaj heterogenega in vključujočega. To so pisatelji nomadi, ki jih ljubim, so kot mornarji, ki se ne dotaknejo kopna in plujejo po morju, ker le to ne pozna meja.

Ontologija slovenskega pisatelja

Debata o tem, čigav je nek pisatelj, ki se rada pojavi v majhnih, zaprtih in konservativnih sredinah, me vedno znova razveseli. Obožujem prerekanja o tem, koliko je nekdo njihov in koliko naš, saj najlepše pokažejo omejenost držav v velikosti peskovnikov in težave, ki jih imamo s tistimi, katerih pot se ne začne in zaključi v bazenu enega jezika, literature in kulture. Pred kratkim se je takšna debata (spet) razvnela tudi v Sloveniji. Oglasili so se slovenski državljanji, ki ne pišejo v slovenščini. Prizadevali so si za status polnopravnega slovenskega pisatelja, a so se bolj kot na ontoloških vprašanjih zadrževali na možnosti pridobivanja štipendij. In morda so ravno zaradi tega vedno znova naleteli na isti banalen protiargument: slovenski pisatelj (tisti, ki bo dobil štipendijo slovenske države) je tisti, ki piše v slovenskem jeziku. Poskusimo vsaj mi narediti droben korak nazaj k ontologiji. Torej: je res tako enostavno, da pripadnost nacionalni književnosti enačimo z izbiro nacionalnega jezika? Kaj bomo potem s Švicarji, ki pišejo v štirih jezikih (resda je najbolj zastopana nemščina), ali s finsko književnostjo, ki obstaja v finščini in švedščini? Kaj bomo z indijskimi in pakistanskimi književniki, ki pišejo v angleščini, in Maročani, ki pišejo v francoščini – so le del imperialne britanske oziroma francoske književnosti? Je angleška književnost isto kot književnost v angleškem jeziku? In če že, koliko angleška je ta angleščina, saj nekateri, kot na primer Salman Rushdie, zagovarjajo, da si priseljeni pisatelji morajo prilagoditi jezik, da bo ustrezal njihovim izkušnjam in potrebam. Koliko slovenska je potem čefurščina Gorana Vojnovića in koliko nemški je *Kanak sprak* Feriduna Zaimoglu?

Še ena meni zelo ljuba anekdota. Zadnjič sem prisostvovala tiskovni konferenci, na kateri je France Bernik, starosta slovenske literarne zgodovine, hotel razrešiti debato o tem, kdo je slovenski pisatelj, saj to neposredno vpliva na vprašanje, koga izdati v elitni zbirki Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki jo je dolga leta urejal. Tudi sam se je obesil na argument jezika in to ilustriral z naslednjimi primeri. Louis Adamic, Slovenec, ki je pisal v angleščini, potemtakem ni slovenski pisatelj in zato ne sodi v omenjeno zbirko, zato pa tja sodi Zofka Kveder, pisateljica, ki v svojem opusu beleži le en odklon, roman v hrvaščini, a tega »ji lahko toleriramo«, je Bernik dejal. Skorajda me je popadel smeh. Se bomo zdaj posluževali kvantitativnih kriterijev? Kaj pa, če bi Kvedrova imela še en roman v neslovenščini, bi zato bila še vedno slovenska ali bi že postala nekoliko manj slovenska? Kaj pa če bi šlo za tri romane? Štiri? Pet? »Ali zdaj vidite neumnost poskusov, da pisatelje enačimo s potnimi listi,«¹ je v podobni situaciji zapisal Rushdie. S tem nočem reči, da lahko koncept nacionalne literature odpišemo, ampak naj še enkrat citiram »britanskega rezidenta in indijsko-pakistanskega pisatelja«², kot se je ironično samooznačil: »O literaturi lahko razpravljamo glede na kriterije njene prave razvrstitev, ki so lahko nacionalni, lahko so tudi jezikovni, toda lahko so tudi internacionalni in utemeljeni na imaginacijskih sorodnostih.«³ Si je res tako težko predstavljati še nek tretji prostor onstran nacionalnih kategorij?

Naši in vaši

V času pisanja tega eseja me je nekajkrat prešinila misel, da so moji pogledi nekoliko evrocentrični ali elitistični. Nomadstvo prikazujem kot nekaj izjemno pozitivnega in osvobajajočega, pisatelje nomade pa kot pleme-

---

1 You see the folly of trying to contain writers inside passports.

2 British resident Indo-Pakistani writer.

3 [W]e could discuss literature in terms of its real groupings, which may well be national, which may well be linguistic, but which may also be international, and based on imaginative affinities.

nite pankrte, ambasadorje jezikovne in kulturne raznolikosti ter žlahtne hibridnosti. Toda vse moje pisatelje določa še ena, sociološka značilnost. Bolj ali manj so pripadniki elite, spoštovani in izobraženi intelektualci, poligloti ... In njihova izkušnja nomadstva je le ena od možnih.

Na tovrstno povzdigovanje nomadstva je posebej alergičen nigerijski Nobelovec Chinua Achebe. Skeptičen je do tega, da se eksil in nomadstvo oglašujeta kot pozitivna izkušnja. Motijo ga prizadevanja mladih, da bi se osvobodili vezi na kraj, od koder izvirajo. Otrok t. i. tretjega sveta, piše Achebe v svoji knjigi *Home and exile*, ne spremlja avtoriteta njihovih domovin in nekaj denarja v žepih, kot je spremljala Rimbauda, Rilkeja in Picassa, in oni ne bodo mogli terjati dvojnega državljanstva, kot je to počela Gertrude Stein z razglasanjem Pariza za svoje rojstno mesto. Mladi Afričani naj zato ne potujejo in naj ostanejo kar tam, kjer so, v stiku s svojim primarnim okoljem, naj se sprehodijo po prašni cesti do prvega poštnega urada in od tam odpošljejo svoj roman v širni svet, pravi Achebe, sicer profesor na ameriški univerzi. Vse lepo in pray, a zanimivi so še dodatni argumenti, s katerimi bi Achebe rad prepričal svoje naslednike, naj ostanejo doma. Nobelovca namreč pesti »vprašanje ravnotežja«⁴, ki v najbolj osnovni obliki pomeni naslednje: »Amerika ima dovolj pisateljev, ki pišejo o njej, in Nigerija premalo.«⁵ Zato je treba dopolniti nigerijske zgodbe, se držati svojega in se ne okužiti s tujim, globalnim, imperialnim.

Ne bom naivna, Achebe govori iz situacije, ki je nisem nikoli izkusila, ko je vaša dežela kolonizirana in vaša zgodba izbrisana, ko so meje jasno postavljene in se dobro ve, kdo vihti bič in kdo nastavlja hrbet. Čeprav se zavedam, da imperialism deluje tudi na področju literarne imaginacije (imperialism of the imagination), me kakršen koli poziv pisatelju, naj deluje v dobro nacionalnih, državnih ali etničnih interesov, straši. Ločevanje med Nami in Njimi, kakršen koli govor v imenu kolektivnega telesa, ki narod povzdiguje v najvišjo vrednoto in literaturo razumeva kot apologijo nekega jasno določenega cilja, se hitro spreobrne v nekaj nasilno izključočega, duhamorno pustega in

---

4 A question of balance.

5 America has enough novelists writing about her, and Nigeria too few.

normativno homogenega. Pisatelj nomad je čisto nasprotje tega krepstneža, ki zagovarja nacionalne, politične ali kakršne koli pravične namene. Literature namreč ne gre zamenjevati z jezikom kolektivnega telesa ali s sredstvom za izpolnitev nekega družbenega ali političnega smotra. To je tudi ključna razlika med politiko in literaturo. Če ima prva jasno določene cilje, agitira za nek določen družbeni red, omogoča fiksne, stabilne pozicije in tako utemeljuje kolektiv, je literatura tukaj zato, da vse navedeno postavlja pod vprašaj, da je skeptična, da premešča koordinate znanega izkustvenega prostora, razbija neproblematične odnose med jezikom in referenčnim svetom, proizvaja nedoumljiv višek pomena, nudi nove in neznane perspektive. In na tej točki je literatura zelo podobna nomadstvu v najbolj žlahtnem pomenu te besede: to ni le fizično premikanje, temveč tudi izstop s področja znanih in ustaljenih pozicij ter soočenje z neznanim, nedoumljivim in novim. Obstaja lepa primerjava, ki si jo bom izposodila od Veronike Simoniti: izkušnja nomada je kot *jet lag*, potovanje »z davišnjim odhodom in morebitnim prihodom v sinočnjem večeru, v večnem zaostanku za svetom«. Takšen je pisatelj nomad, nikoli sinhroniziran s časom in prostorom neke skupnosti. Naj se še enkrat vrnem k Achebeju, ki se boji, da nomadstvo pomeni pozabljanje lastnih korenin. Tudi korenine – pojem, ki ga je omadeževala nacionalistična retorika – so lahko razvezjane, nečiste, hibridne, večkulturne in večjezikovne. In lahko jih obdržimo, a tako, da jih pred tem izruvamo, kot je to v magični in srh-ljivi izjavi formulirala Simone Weil: »It is necessary to uproot oneself. Cut down the tree and make a cross and carry it forever after.« Iztrgati korenine in se odpraviti na pot, izstopiti iz prostora domačnosti, varnosti in ortodoksije je nujno za samokonstrukcijo vsakega pisatelja, še več, vsakega mislečega bitja.

Uproot Oneself to Write

Iva Kosmos

The caravan from the 90s

The caravan of writers that left ex-Yugoslavia in the first half of the 90s made an indelible mark on my perception of nomadism. There was a whole crowd of authors, from the older and totally formed to the complete greenhorns who had only published a few stories and whose very first literary efforts were profoundly influenced by the experience of persecution. Dubravka Ugresić, a brilliant, bitter essayist and writer, uncompromising in her view of the world; Slavenka Drakulić, urged by the themes of communism, woman's body and pain; the subtle short writer David Albahari, Aleksandar Hemon, the only ex-Yugoslavian that writes in English, and many other writers and publicists, such as Bora Čosić, Predrag Matvejević, Mirko Kovač, Daša Drndić, philosopher Boris Buden and dramatist Goran Stefanovski.

What do they all have in common? Mainly the fact that, at a certain moment, they all rejected the imposed choice between being a national writer and a traitor, caused by the new states' ideologies, and exiled themselves into a third, unoccupied space. Therefore, these author-nomads occupied point zero in the national multiplication table – they became something undefined, impalpable, unsuitable. They live alone, as in an old fairy-tale, on a *čardak*¹ – neither in sky nor on ground, in a giant house that floats somewhere between the sky and the ground like a fata morgana. I am not certain whether the fact that they are all great writers is related to their emigration or not. Has their nomadic situation influenced their writing, or are all writers a priori some kind of nomads, at least in the spiritual sense? I believe one could easily argue in favour of both these theses.

---

¹ Translator's Note: In the Balkans: a mansion, usually a three-storeyed building with a garden.

Every nomad, exile, stateless person, or migrant worker is excluded from the sphere of comfort and safety, fixed positions, stable identity, predictable and familiar social rules. Such a person is practically forced into incessant self-questioning of and stubborn scepticism toward common-sense answers about the state of the world. It is a tough experience, but it might also be an ideal situation to form literature. I respect writer-nomads not only as writers but also as thinkers who persistently bring chaos into the literary and social field in general. Instead of giving us answers, they bring up unpleasant questions, they do not allow themselves to be placed into the narrow literary, national and linguistic frames; on the contrary, they keep displacing themselves beyond such frames. They obsessively question the grounds of their own identity, and by so doing, they force us to question our own.

How many different nomadisms?

Literature in exile, immigrant and emigrant literature, ethnic literature, diaspora literature, nomad-writers' literature, literature of the persecuted, migrant workers' literature, literature of the stateless persons and cosmopolitans. The literature of those who do not live in just one language, state or culture has a hundred faces. It seems to me sometimes that in trying to lump them all together, we use the tools of the academic community to isolate everything that cannot be classified within the categories of national literature. That reminds me of the irritating category called "others" found in the population census and including all kinds of minorities and therefore eliminating all their specifics and differences. What is the link between, e. g., Joyce, who emigrated from Ireland to help develop his art potentials, Conrad, a Polish orphan who served in The British Merchant Navy for sixteen years, and Škvorecky who, after the Soviet invasion of Czechoslovakia, ran off to Canada as a political refugee? On the other hand, writers such as Maja Haderlap, Feridun Zaimoglu or Hanif Kureishi basically stayed put in one place, but nonetheless live in several lan-

guages, cultures, stories and histories. How are we supposed to lump them all together? But perhaps they do have something in common: they all live in a no-man's-land. They are like aliens, always and everywhere – strangers.

The sacred cow of the national literature

One concept that has often been stubbornly dismantled by the writer-nomads is national identity. That conception had often been consigned to the limbo of the past; nonetheless, it has remained the dominant (and rigid) category to define our world – including the field of literature. Let us have a look, for example, at the functioning of the concept of national literature, which has the position of a sacred cow and is therefore rarely questioned. When was the last time you looked into the catalogue of a literary festival and noticed such an introduction: Mr So-and-so, a thriller writer? Or Mrs So-and-so, a sensitive lyricist and a story-teller? I realize that such introductions are questionable, because literature is difficult to classify. But is it better to present writers as “Slovene”, “Austrian” or “Bulgarian”? Some might say that I am exaggerating and that these are simple geographic determinations that contain completely objective, factual information about the context from which a writer originates. But is that really all? Let me answer this question with an anecdote. At last year's Vilenica, I met Ognjen Spahić, who told me that his novel *Hansenova djeca*,² a story about the last European leprosarium placed somewhere in Romania, has recently been published in France – with a very interesting front cover: Lenin with a punk hairstyle. Excuse me, how did Lenin end up in this story? The answer is quite simple: Spahić is a Montenegrin, ergo East European, ergo one of those from the other side of the iron curtain, so his novel, regardless of its content, was received within the expectations about “postsocialism” and “East European identity”, two categories that the work of the writers from this area is anticipated to reflect. Nationality, but also other regional de-

---

2 TN: Hansen's Children.

terminations from “Balkanism” to “East European identity” are, in the words of Stuart Hall, “floating signifiers”. Thus they strongly depend on the context of use and can be foisted with many things, with ideological and essentialized meanings, without their users ever wondering where and why these meanings arise and how they work.

Writer-nomads often reject the offered identity choices, and in so doing, they encourage us to shift the frames of our own perception at least a little. In the 90s, Dubravka Ugrešić heatedly maintained that she was not a Croatian writer, because she did not want to be viewed, abroad or in the homeland, automatically as a representative of a national state. I met her a year ago and asked her if she still felt the same. “I do not declare myself,” she replied. “I am still being placed into that category and that’s because of you all: journalists, reviewers, theorists,” she continued coldly, and I was deeply embarrassed. “When you see that the world and its phenomena are changing, that the new generations live totally different lives than those before them, that they mingle, migrate, move, then it is your responsibility to find new concepts and names for that. I don’t know how, just find them.” That was, in a few words, her answer.

There are many homes

When meeting a nomad, we usually ask him where he came from and where he has travelled. But home and a foreign country – one of the fundamental pair concepts for defining our identity – are being persistently overturned by nomads. Manal al-Sheikh, a poet who escaped from Iran for her political views and settled in Norway for an indefinite period, recently visited Ljubljana and was asked to tell something about her experience of being abroad and exiled. She replied that she did not use such terms because she could feel exiled in her birthplace, and at the same time Norway was a sort of a homeland for her as it had provided her with an asylum, social contacts and the freedom of speech that she had previously lacked. Home, the most stable component of our self-cognition, has become unstable and changeable, entirely dependent on

an individual's relation to a certain place. The poet and a writer Lidija Dimkovska, who was born in Macedonia, studied in Romania and settled in Slovenia, did something similar, but in a literary form. In one of her – in my opinion better – novels about the relation to one's own home, *Скриена камера* (Hidden Camera), the main character ends up in Vienna with a writers' grant and a mandate to write a novel about living abroad. But where is abroad?, she wonders. And that is surely an extremely exclusionary concept: there is, after all, just one home, and all the rest is abroad. The nomad person cannot accept that, and thus she makes plural out of singular and starts writing about the homes: all the cities she has visited and grown fond of, the Macedonian village of Šlegovo, Bucharest, Paris, Ljubljana ... Home, an exclusionary concept, therefore becomes something heterogeneous and inclusive. These are the writer-nomads that I love; they are like sailors who never touch dry land but keep sailing, because the sea has no boundaries.

Ontology of a Slovene Writer

A debate about which nation some writer belongs to, tends to arise within small, closed and conservative groups and always cheers me up. I love arguing about how much a writer is theirs and how much he or she is ours, because such disputes most clearly show the narrow-mindedness of the sandbox-sized countries and the problems we have with those whose journey does not begin and finish in a pool of one language, one literature and one culture. Such a debate has recently broken out (again) in Slovenia. Slovenian citizens who do not write in the Slovene language stepped forward. They strove to gain the status of fully entitled Slovene writers, but they focused more on the opportunity to gain writers' grants than on the ontological questions. And that could be the main reason they received the same banal counterargument over and over: a Slovene writer (who qualifies for a writers' grant from Slovenia) is a writer who writes in the Slovene language. Let us at least try to take a small step back to the ontology. So, can this dilemma really be

simplified to the level where we merely equate affiliation to the national literature with the choice of the national language? In that case, what do we do with the Swiss, who write in four different languages (although mostly in German), or with Finnish literature, which exists in Finnish and Swedish? What about Indian and Pakistani authors that write in English?, or Moroccan who write in French? Are they just a part of the imperial British or French literature? Does English literature mean literature in English? And if so, how “English” is such English, when some authors like Salman Rushdie argue that immigrant writers have to adapt the language to suit their experience and needs? How Slovene, then, is Goran Vojnović’s *čefurščina*³, and how German is Feridun Zaimoglu’s *Kanak sprak*?

Let me share another of my favourite anecdotes. A while ago I attended a press conference where France Bernik, the grand old man of Slovene literary history, tried to solve the debate about who is and is not a Slovene writer, because that issue essentially influences the issue of whose work to include in the elite anthology *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*⁴ that is edited and published by SAZU.⁵ Bernik focused on the language argument and explained it with the following examples. Louis Adamic, a Slovene who wrote in English, is ergo not a Slovene writer and can not therefore be included in this anthology, while Zofka Kvedrova, a writer whose opus “contains just one deviation, a novel in Croatian, which can be tolerated”, belongs there, Bernik said. Now we are using quantity as a criterion? What if Kvedrova had written another novel in a non-Slovene language? Would she still be Slovene, or would she have become less Slovene? And what if there were three such novels? Four? Five? “You see the folly of trying to contain writers inside passports,” Rushdie wrote in a similar situation. I am not saying that we should dismiss the concept of national literature, but once more let me quote “the British resident Indo-Pakistani writer”, as he ironically defined himself: “We could discuss literature

---

3 TN: A mixture of Ljubljana dialect and South Slavonic languages.

4 TN: Anthology of Slovenian Poets and Writers.

5 TN: Slovenian Academy of Sciences and Arts.

in terms of its real groupings, which may well be national, which may well be linguistic, but which may also be international, and based on imaginative affinities.” Is it really so hard to imagine a third space beyond nationalistic categories?

Ours and yours

While writing this essay, I thought several times that my views might be somewhat eurocentric or elitist. I describe nomadism as an extremely positive and liberating matter, and the writer-nomads as noble bastards, ambassadors of linguistic and cultural diversity and precious hybridism. But all of “my” writers are determined by another, socio-logical characteristic. They more or less belong to the elite; they are respected, educated intellectuals and polyglots – and their experience of nomadism is just one among many potential others.

The Nigerian Nobel laureate Chinua Achebe is especially irritated by such praise of nomadism. He has doubts about exile and nomadism being “promoted” as a positive experience and is upset by the efforts of young people to liberate themselves from the ties of their origin. “The third world” children, Achebe writes in his book *Home and Exile*, are not supported by their homelands’ authority and money in their pockets, the way Rimbaud, Rilke and Picasso were supported, and they will not be able to claim double nationality the way Gertrude Stein did, pronouncing Paris her birthplace. Therefore, young Africans are not to travel but to stay put, to remain in contact with their primal environment, to walk their dusty road to the first post office and mail their novel off to the wide world, says Achebe, who is nonetheless a professor at an American university. That is all very well, but there are some interesting further arguments used by Achebe to convince his followers to stay home. The Nobel laureate is worried about “a question of balance”, which basically means: “America has enough novelists writing about her, and Nigeria too few.”

I must not be naïve; Achebe speaks from a situation I have never experienced, when your country is colonized and your story erased,

when the limits are clear and everybody knows who scourges and who is being scourged. Even though I am aware of the imperialism of the imagination, I find any appeal for a writer to act for the good of national, state or ethnic welfare terrifying. Separation between Us and Them, any speech in the name of a collective body that makes the nation the highest value and regards literature as an apology for a clearly defined purpose quickly turns into something violently exclusive, tediously dull and normatively homogeneous.

A writer-nomad is the complete opposite to that virtuous person who advocates national, political or any other righteous cause. Thus, literature is not to be mistaken for the language of a collective body or for a means to fulfill some social or political purpose. That is also the key difference between politics and literature. The first has clearly defined purposes, agitates for a determined social order, provides fixed, stable positions and thus establishes the collective, while the function of literature is to question all that, to be sceptical, to displace the co-ordinates of the well-known empirical space, to break unquestionable relations between a language and the referential world, to produce an ineffable surplus of meaning and offer new and unknown perspectives. And from this point of view, literature is very similar to nomadism in the noblest meaning of this word: it is not just a physical movement, but also a step out of the sphere of known and stable positions and a confrontation with the unknown, incomprehensible and new. There is a nice comparison that I will borrow from Veronika Simoniti: a nomad's experience is like jet lag, travelling "with departure this morning and potential arrival yesterday evening, constantly behindhand with the world". That is what a writer-nomad is like – never synchronized with the time and space of a community. Let me return once again to Achebe, who fears that nomadism means forgetting your own roots. Even roots – a concept, tarnished by nationalistic rhetoric – can be branched out, unclean, hybrid, multicultural and multilingual. And we can keep them, but first we have to uproot them, as Simone Weil has put it in her magical and thrilling statement: "It is necessary to uproot oneself. Cut down the tree and make a cross and carry it for-

ever after.” To tear your roots out and set out on your journey, to exit the place of homeliness, safety and orthodoxy, is essential for the self-construction of every writer, moreover, of every thinking creature.

Translated by Aleksandra Kocmut

Udeleženci
Panellists

Foto / Photo © Jaka Gasar

Iva Kosmos, Hrvaška, Slovenija / Croatia, Slovenia

Iva Kosmos se je leta 1984 rodila v Ljubljani in odrasala na Malem Lošinju na Hrvaškem. Po srednji šoli je na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani študirala kulturologijo. Prejela je fakultetno Prešernovo nagrado za diplomsko delo o okcidentalizmu v delih literatov iz nekdanje Jugoslavije. V času študija je kot novinarka delala na Radiu Študent, kjer je začela spremljati tudi literaturo. V različnih medijih je objavljala literarne kritike, v okviru Literarno-umetniškega društva LUD Literatura je organizirala in moderirala debatne večere. Zadnja tri leta dela kot novinarka pri časopisu *Dnevnik*, kjer spremlja literaturo in gledališče ter v skladu s svojo izobrazbo teoretsko utemeljeno obravnava popkulturne fenomene, med drugimi tudi žanrsko literaturo. Trenutno je vpisana na podiplomski doktorski študij na Filozofski fakulteti v Zagrebu, kjer v okviru študija raziskuje raznorodno skupino pisateljev, ki so po letu 1990 zapustili Jugoslavijo.

Iva Kosmos was born in Ljubljana in 1984 and spent her childhood years in Mali Lošinj, Croatia. After finishing grammar school, she majored in Cultural Studies at the Faculty of Social Sciences in Ljubljana. Her diploma paper on Occidentalism in the works of fiction writers from the former Yugoslavia was awarded the faculty's Prešeren Award. During her college years, she published literary critiques in various media and hosted discussions on literature within the scope of the "Literatura" art-and-culture society. For the past three years, she has been working as a journalist with the *Dnevnik* newspaper, where she writes about literature and theatre. Additionally, in accordance with her main degree she also brings a theoretical approach to the discussion of pop-culture phenomena – among them genre-specific literature. Currently, she is a PhD student at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb, in the course of which she has been immersed in researching a multigenerational group of writers who left Yugoslavia after 1990.

David Albahari, Srbija, Kanada / Serbia, Canada

David Albahari se je rodil leta 1948 v Peči v Srbiji. Je pisatelj, esejist in prevajalec. Med njegova dela sodijo zbirke kratkih zgodb, kot so *Opis smrti* (1982), za katero je avtor prejel Andrićovo nagrado, *Pele-rina* (1993), ki je prejela nagrada »Stanislav Vinaver«, in zbirka *Svake noći u drugom gradu* (Vsako noč v drugem mestu, 2008), ki je prejela Vitalovo nagrado za knjigo leta. Roman *Mamac* (*Vaba*, 1996) je leta 1996 osvojil NIN-ovo nagrado za najboljši roman. Avtorjeva izbrana dela so izhajala med letoma 1996 in 1997 v desetih knjigah. Od ustanovitve beograjske založbe Stubovi kulture je njen hišni avtor.

David Albahari je zaslužen tudi za mnoge prevode sodobnih britanskih, ameriških, avstralskih in kanadskih avtorjev v srbski jezik. Prevajal je avtorje, kot so S. Bellow, I. B. Singer, T. Pynchon, M. Atwood, V. S. Naipaul in V. Nabokov. V srboščino je prevedel tudi dramska dela Sama Sheparda, Sarah Kane, Caryl Churchill in Jasona Shermana. Sodeloval je pri programu International Writing Program v Iowi (1986), bil pa je tudi rezidenčni pisatelj na University of Calgary v okviru projekta International Writer-in-Residence in pod okriljem programa Markin-Flanagan Distinguished Writers Program (1994–95). Leta 1994 se je z družino preselil v Kanado.

David Albahari was born in 1948 in Peć, Serbia. He is a writer, essayist, and translator. His works include collections of short stories, such as *Opis smrti* (Description of Death, 1982), which won him the Ivo Andrić award; *Pelerina* (Cloat, 1993), which won the Stanislav Vinaver award; and *Svake noći u drugom gradu* (Every Night in Another City, 2008), which won the Vital company – issued Golden Sunflower award for the best book of the year. His novel *Mamac* (*Bait*, 1996) won the NIN award for the best novel in 1996. Between 1996 and 1997, the author's selected works were published in no fewer than ten collections and anthologies. He has been a house author of the "Stubovi kulture" publishing house since its inception.

David Albahari has, moreover, translated works by many contemporary British, American, Australian and Canadian authors into Serbian. The vast array of authors, whose prose he has translated, includes S. Bellow, I. B. Singer, T. Pynchon, M. Atwood, V. S. Naipaul, and V. Nabokov. He has also translated plays by Sam Shepard, Sarah Kane, Caryl Churchill and Jason Sherman. He was a participant in the International Writing Program in Iowa (1986), and served as an international writer-in-residence at the University of Calgary, under the auspices of the Markin-Flanagan Distinguished Writers Program (1994-95). He moved to Canada with his family in 1994.

Foto © Akademie photos farbe

Dimitré Dinev, Bolgarija / Bulgaria

Dimitré Dinev se je rodil leta 1968 v Plovdivu v Bolgariji. Leta 1990 je pobegnil v Avstrijo, kjer se je preživiljal z različnimi priložnostnimi deli. Diplomiral je iz filozofije in ruske filologije na Univerzi na Dunaju. Romanopisec, eseijist, dramatik in scenarist je leta 1991 začel redno pisati v nemškem jeziku. Med njegova dela sodijo roman *Engelszungen* (Angelski jeziki, 2003), zbirki kratkih zgodb *Die Inschrift* (Epigraf, 2001) in *Ein Licht über dem Kopf* (Luč nad glavo, 2005), zbirka esejev *Barmherzigkeit* (Sočutje, 2010), več dram, med katere sodijo *Russenhuhn* (Ruska kokoš, 1999), *Haut und Himmel* (Koža in nebo, 2006) in *Eine heikle Sache, die Seele* (Kočljiva stvar, duša, 2008); ter scenarij za celovečerni film *Spanien* (Španija, 2011). Med ugledna priznanja, ki jih je prejel za svoje delo, spadata nemška nagrada Adelberta von Chamissa za avtorje, ki pišejo v nemškem jeziku, pri tem da njihov materni jezik ni nemščina (2005), in bolgarski gledališki oskar »Askeer« za najboljše izvirno dramsko besedilo (2007). Nedavno je kot gostujoči pisatelj organizacije One World Foundation bival na Šrilanki. Njegova dela so prevedena v 15 jezikov.

Dimitré Dinev was born in 1968 in Plovdiv, Bulgaria. He fled to Austria in 1990 and took on various odd jobs to make ends meet. He obtained a degree in Philosophy and Russian philology from the University of Vienna. The novelist, essayist, playwright, and screenwriter began regularly writing in German in 1991. His works include: the novel *Engelszungen* (Angelic Tongues, 2003), the collections of short stories *Die Inschrift* (The Epigraph, 2001) and *Ein Licht über dem Kopf* (A Light above the Head, 2005), the collection of essays *Barmherzigkeit* (Compassion, 2010); several plays, among them *Russenhuhn* (Russian Chicken, 1999), *Haut und Himmel* (Skin and Sky, 2006), and *Eine heikle Sache, die Seele* (A Slippery Affair, the Soul, 2008); and the script for the movie *Spanien* (Spain, 2011). His literary accolades include the German Adelbert von Chamisso Prize for non-native German language authors (2005) and the Bulgarian theatre Oscar “Askeer” for the best original play (2007). He most recently resided in Sri Lanka as a writer-in-residence fellow of the One World Foundation. His works have been translated into 15 languages.

Zineb El Rhazoui, Maroko / Morocco

Zineb El Rhazoui se je rodila v Maroku. Je pisateljica, novinarka in borka za človekove pravice. Je soustanoviteljica Gibanja za posameznikove svoboščine (Mouvement Alternatif pour les Libertes Individuelles – MALI), ki je postalo širše znano po organizaciji piknika v času ramadana – islamskega svetega postnega meseca – v znak protesta zoper zakon, ki prepoveduje uživanje hrane in pičače v času od sončnega vzhoda do zahoda. Diplomirala je iz sociologije religije na Visoki šoli za družbene vede (EPHE) v Parizu in leta 2010 v reviji *Le Journal Hebdomadaire* (Tednik), ki jo je maroški režim prepovedal, objavila več strokovnih člankov o verskih manjšinah in marabujski sekci. Med njena literarna dela spadata prispevek k zbirkki *Les 1000 unes de Charlie Hebdo* (1000 naslovnic satiričnega tednika Charlie Hebdo, 2011) in kratka politična zgodba *Ahmed le “businessman”* (»Poslovnež« Ahmed), objavljena v zbirki *Nouvelles du Maroc* (Novice iz Maroka, 2011). Zaradi ostrega političnega preganjanja v domovini se je pridružila mreži mest zatočišč za preganjane pisatelje (International Cities of Refuge Network – ICORN), v okviru katere od leta 2011 biva in deluje v Ljubljani.

Zineb El Rhazoui was born Morocco. She is a writer, journalist, and a human rights activist. She co-founded the Alternative Movement for Individual Liberties (MALI). The movement gained broad notoriety after staging a picnic during Ramadan – the Islamic holy month of fasting, to protest against the law prohibiting eating and drinking during daylight hours. She has a degree in sociology of religion from the School for Advanced Studies in the Social Sciences (EPHE) in Paris and has published several research papers on religious minorities and the marabout cult in *Le Journal Hebdomadaire* (The Weekly Journal), which was banned by the Moroccan regime in 2010. Her literary works include a contribution to the collection of stories *Les 1000 unes de Charlie Hebdo* (The 1000 Covers of the Satirical Weekly Charlie Hebdo, 2011) and the political short story *Ahmed le “businessman”* (Ahmed “the Businessman”) featured in *Nouvelles du Maroc* (News from Morocco, 2011). After being subject to severe politically motivated harassment in her native country, she joined the International Cities of Refuge Network (ICORN), as a member of which she has been living and working in, Ljubljana since 2011.

Maja Haderlap, Avstrija, Slovenija / Austria, Slovenia

Maja Haderlap se je rodila leta 1961 v Železni Kapli v Avstriji. Študirala je germanistiko in gledališke vede na Univerzi na Dunaju in se po koncu študija zaposlila kot dramaturška in produkcijska asistentka v Ljubljani in Trstu. Med letoma 1989 in 1992 je bila urednica koroske slovenske literarne in kulturne revije *Mladje*, med letoma 1992 in 2007 pa je delovala kot glavna dramaturginja v Mestnem gledališču v Celovcu. Med dela dvojezične avstrijskokoroške pesnice, pisateljice, eseijistke in prevajalke spadajo pesniške zbirke *Žalik pesmi* (1983), *Bajalice* (1987), za katero je prejela nagrado Prešernovega sklada za poezijo (1989), in *Gedichte=Pesmi=Poems* (1998) ter roman *Engel des Vergessenes* (*Angel pozabe*, 2011), katerega izid v prevodu Štefana Vevarja v slovenščino je predviden v letu 2012; zanj je prejela številne nagrade, med drugim nagrado Ingeborg Bachmann (2011) in nagrado Bruna Kreiskega za politično knjigo leta (2012). Leta 1999 je z naslovom *Der Knabe und die Sonne* prevedla v nemščino tudi pesniško zbirko Srečka Kosovela *Deček in sonce*.

Maja Haderlap was born in 1961 in Bad Eisenkappel, Austria. She studied Theatre and German Philology at the University of Vienna. After graduation, she worked as a dramaturgy and production assistant in Ljubljana and Trieste. She edited and published the Carinthian-Slovenian literary and culture magazine *Mladje* between 1989 and 1992 and served as the chief dramaturge at the Klagenfurt City Theatre between 1992 and 2007. The works of the bilingual Carinthian Slovene poet, novelist, essayist, and translator include the collections of poetry *Žalik pesmi* (Salutary Poems, 1983), *Bajalice* (Divining Rods, 1987), for which she received the Prešeren Foundation Award for poetry (1989); *Gedichte=Pesmi=Poems* (1998), and the novel *Engel des Vergessens* (The Angel of Forgetting, 2011), which will be translated into Slovene by Štefan Vevar and is due to be published in 2012; it has also won her many awards, among them the Ingeborg Bachmann Prize (2011), and the Bruno Kreisky Award for Political literature (2012). In 1999 she also translated a collection of poetry by the Slovene poet Srečko Kosovel *Deček in sonce* into German as *Der Knabe und die Sonne* (The Boy and the Sun, 1999).

Eseji
Essays

Nomad – ja ili neko drugi ili niko?

David Albahari

1.

Lako je bilo govoriti o izgnanstvu. Tokom poslednjih dvadeset godina – od trenutka kada sam stigao u Kanadu – izričito sam odbijao da na mene stave pečat izgnanika. Pa dobro, govorili su ti dobromernici, možemo li bar da kažemo da ste dobrovoljni izgnanik? O, ne, uzvikivao sam, tek to ne. Naime, dobrovoljno izgnanstvo je paradoks. Ako se neko odlučio na tzv. „dobrovoljno izgnanstvo“, on onda nije izgnanik. Izgnanstvo, kao termin, podrazumeva da neko nekoga proglaši npr. „državnim neprijateljom“ i time ga natera ili primora ili osudi na izgnanstvo. Onaj ko odlazi dobrovoljno može da vidi sebe kao izgnanika, ali to je njegov lični izbor: on je zapravo neka vrsta turiste, ljubitelj putovanja ili egzotičnih mesta, na izgled pomalo nesrećan ali u suštini srećan jer se nalazi tamo gde je želeo da bude.

2.

Eto šta, možda, definiše pravog izgnanika: on je tamo gde uopšte ne želi da se nalazi.

3.

Ali, nomad – ko je to, šta ga definiše? I na kakvom mestu se nomad nalazi: na onom koje voli ili na onom koje ne voli (pa stoga tamo samo nestrpljivo cupka i čeka da ode negde gde bar, ako ništa drugo, neće nestrpljivo cupkati)? Ili je, pak, nomad samo ona osoba koja je stalno u kretanju između različitih mesta i podneblja? I možda najvažnije pitanje – da li nomada definiše kretanje kroz prostor ili između jezika?

4.

Previše je pitanja, a tamo gde ima previše pitanja – tamo obično ima premalo odgovora.

5.

Kako godine odmiču, pitanje identiteta mi postaje sve teže. Iako u principu verujem da piscu (kao i svakoj osobi) povećani broj identiteta može samo da koristi, sada priželjkujem da imam samo jedan identitet, odnosno, samo samog sebe, svoje ime i prezime ili, pak, samo onaj identitet koji stvaraju moji tekstovi. Ukratko rečeno, želim da budem samo svoj tekst. Moj tekst, to sam ja.

6.

Ali i textualni identitet postaje svojevrstan nomad onog trenutka kada počinje da se prevodi. David Albahari na srpskom jeziku poseduje identitet koji postaje drugačiji kada se prevede na, recimo, slovenački ili nemački. Naravno, ja ne znam Davida Albaharija koji izranja iz mojih tekstova na drugim jezicima, ne mogu čak ni da naslutim kako on izgleda onima koji ga upoznaju posredstvom drugih jezika. U stvari, ono što nazivam „jezičkim identitetom“ predstavlja mnogo siromašniji oblik identiteta od onoga koji stičem samim činom življenja. Međutim, glavna razlika je u tome što „jezički identitet“ dobijamo mimo svoje volje dok brojne elemente tzv. „životnog identiteta“ biramo sami shodno svojim naklonostima, dopadanjima, odbacivanjima ili izvesnim tananim treperenjima naše duše.

7.

Gledano s jedne strane, prekrasno je biti nomad; gledano s druge strane, užasno je biti nomad. Nematic jedan, čvrsto usađen identitet, za mnoge ljude je izuzetno bolno, ali je zato za mnoge druge onaj višestruki, fluidni identitet nešto najlepše što je moglo da im se desi. Sve to me nagoni na pomisao da je konceptualni umetnik Miroslav Mandić najveći nomad koga poznajem. On je lutao deset godina Evropom, iscrtavajući tako nevidljivu ali lako uočljivu *Ružu lutanja*, skinuvši na taj način sa sebe svaku presvlaku identiteta i postavši srce ruže, sama ruža, sam cvet.

8.

Kada sam pre dvadeset godina došao u Kanadu, tj. kada sam se našao u situaciji da me svi ubedjuju da sam „dobrovoljni izgnanik“ – što sam

ja ogorčeno poricao i tada i sada – ja sam, uprkos tom negiranju, stalno osećao da me neko potkrada: hteli su da me liše mog jezika, hteli su da izmene moj identitet, terali su me da pišem o temama koje me nikada do tada nisu zanimale. Svako ko je prošao pored mene smatrao je da ima prava da mi gurne svoju pohlepnu šaku u džep moje duše, u dušek mojih snova, u zaliske moga srca, u štednu kasicu mojih sećanja. I takav – opljačkan, proždran, obezvređen i ponižen – vraćao sam se kući da ližem svoje rane. Naravno, rane – one prave – uvek zarastu, ali ostaju one simbolične, duboke kao kanjon reke Kolorado, koje nikada ne zacele. Rečju, živ si, ali uvek osećaš bol. I možda je upravo taj bol ono što u najvećoj meri definiše novostečeni identitet, bez obzira kako ćete ga nazvati – nomadski, izgnanički, dijasporski, etnički, imigrantski ili hibridni. Ono po čemu znaš da si postao nešto drugo jeste to osećanje bola: boli te kada ležeš, boli te kada ustaješ, boli te kada stojiš, boli te kada trчиš, boli te čak i kada te ne boli, kada misliš da ga nema, da se neće više nikada pojaviti, a on ti, taj bol, sve vreme čući na ramenu i onda, kada se najmanje nadaš, kljucne te u uvo i ti ugledaš hiljade zvezda i znaš da to nije slika tvoga neba, već da si negde sasvim drugde, isti a ipak posve različit, kakav ćeš odsada uvek biti.

9.

Ako nomadstvo shvatimo u najširem smislu, onda smo svi nomadi. I pisci, i umetnici, i tzv. obični ljudi. Svako ko se bar jednom odlučio na avanturu putovanja, stekao je pravo da ponese oznaku nomadstva.

Nekada je dovoljno preći iz sobe u sobu da bi čovek postao nomad.

Nekada su za to dovoljna otvorena vrata koja vode na terasu.

Ponekad, pak, nije ništa potrebno – telo стоји u mestu, nepokretno a duša putuje i putuje. Da, duša je često pravi profesionalni nomad kojem telo može samo da zavidi.

A neko dovikuje ispod prozora: „Ako već postoje ’putujući glumci’, zašto ne bi postojali i ’putujući pisci’?“

Stvarno, zašto da ne?

10.

„O, moja Lolita“, kaže Humbert Humbert, nesrećni Nabokovljev pri-povedač, „još samo rečima mogu da se igram.“

Tako i ja pokušavam da se igram rečima. Na primer, reč „nomad“ vizuelno izgleda kao da je sastavljena od dve engleske reči: „no“ („ne“) i „mad“ („lud“). Drugim rečima rečeno „nomad“ je onaj ko „nije lud“.

Ista reč, dakle, „nomad“, kada se izgovori, podseća na kombinaciju reči „no“ i „mud“ („blato“ ili, u širem značenju, „zemlja“), što bi moglo da se shvati tako kao da „nomad“ nije telo načinjeno od „tla“ (u skladu sa biblijskom pričom o postanju), već da je nomadstvo odlika duha. Dakle, ipak nije važno kretanje tela već kretanje duha.

Ne, izgnanstvo doista nije više u modi. Živimo u eri masovne kompjuterizacije i svet se zove Internet: telo stoji na jednom mestu i gotovo da se ne pokreće, dok duša sve brže putuje virtuelnim prostorom koji nije ništa drugo do ogledalski odraz aktivnosti kolektivnog ljudskog uma umreženog u jedinstven žičano-bežični sistem koji nijednog trenutka ne prestaje da deluje.

Drugim rečima, svi smo mi nomadi jer svakodnevno putujemo, odnosno, verujemo da putujemo virtuelnim svetom za koji verujemo da postoji, jer da ne verujemo u njegovo postojanje, ne bismo mogli da verujemo ni u naše postojanje i od svega ne bi ostao nikakav trag, čak ni onaj blatnjav – *no mud for nomad at all.*

Nomad – jaz ali nekdo drug ali nihče?

David Albahari

1.

O izgnanstvu je bilo lahko govoriti. V minulih dvajsetih letih – od trenutka, ko sem prispel v Kanado – sem se izrecno upiral, da bi mi pritaknili pečat izgnanca. Že dobro, so pravili dobromamerneži, ali lahko vsaj rečemo, da ste prostovoljni izgnanec? Oh, nikar, sem vzklikal, nikar še tega. Namreč, prostovoljno izgnanstvo je paradoks. Če se je nekdo odločil za tako imenovano prostovoljno izgnanstvo, potem ni izgnanec. Izgnanstvo kot termin izraža dejstvo, da nekdo nekoga razglasil denimo za državnega sovražnika ter ga s tem pošlje ali prisili v izgnanstvo ali pa ga na to obsodi. Kdor prostovoljno odide, lahko vidi samega sebe kot izgnanca, ampak to je njegova osebna izbira: v resnici je nekak turist, ljubitelj potovanj ali eksotičnih krajev, na videz rahlo nesrečen, vendar v bistvu srečen, saj se je znašel tam, kjer je želel biti.

2.

Vidiš, kaj nemara opredeljuje resničnega izgnanca: znašel se je tam, kjer ne želi biti.

3.

Toda nomad – kdo je to, kaj ga opredeljuje? In na katerem kraju se je nomad znašel: na tistem, ki ga ima rad, ali na tistem, ki ga ne mara (in zatorej se tam le nestrpno prestopa ter čaka, da bo odšel nekam, kjer se, če nič drugega, vsaj ne bo nestrpno prestopal)? Ali je pač nomad zgolj tisti osebek, ki je nenehno v gibanju med različnimi kraji in podnebjji? In nemara najpomembnejše vprašanje: ali nomada določa gibanje skozi prostor ali med jeziki?

4.

Preveč je vprašanj, in kjer je preveč vprašanj – tam je običajno premalo odgovorov.

5.

Z minevanjem let postaja vprašanje identitete zame vse težje. Čeprav načeloma verjamem, da piscu (kakor slehernemu drugemu človeku) pomnoženo število identitet lahko le koristi, si zdaj hrepeneče želim, da bi imel zgolj eno identiteto oziroma zgolj samega sebe, svoje ime in priimek ali pač le tisto identitetu, ki jo ustvarjajo moja besedila. Na kratko povedano, hotel bi biti zgolj svoje besedilo. Moje besedilo, to sem jaz.

6.

A tudi besedilna identiteta postane svojevrsten nomad tisti hip, ko je podvržena prevajanju. Davidu Albahariju v srbskem jeziku je lastna identiteta, ki postane drugačna, ko je prevedena denimo v slovenščino ali nemščino. Seveda ne poznam Davida Albaharija, ki se poraja iz mojih besedil v drugih jezikih, niti zaslutiti ne morem, kakšen je videti v očeh tistih, ki ga spoznajo s posredovanjem drugih jezikov. V resnici je to, kar imenujem jezikovna identiteta, veliko revnejša oblika identitete od tiste, ki jo pridobivam že samo z živečim življenjem. Poglavitna razlika pa je vendarle v tem, da jezikovno identitetu dobimo mimo svoje volje, medtem ko številne prvine tako imenovane življenske identitete sami izbiramo, skladno s svojimi nagnjenji, naklonjenostjo, zavračanjem ali določenimi bežnimi notranjimi vzgibi.

7.

Po eni strani je prečudovito biti nomad; spet po drugi pa je strahotno biti nomad. Ne imeti ene, trdno vsajene identitete je za marsikoga izredno boleče, zato pa je za mnoge druge tista večkratna, spremenljiva identiteta nekaj najlepšega, kar se jim je lahko primerilo. Vse to me napeljuje na misel, da je konceptualni umetnik Miroslav Mandić največji nomad, kar jih poznam. Deset let je taval po Evropi in tako izrisoval nevidno,

vendar zlahka opazno *Vrtnico tavanja* in po tej poti slekel s sebe sleherno identitetno preobleko ter postal srčika vrtnice, vrtnica sama, cvet sam.

8.

Ko sem pred dvajsetimi leti prišel v Kanado, ko sem se torej znašel v položaju izpostavljenosti množičnemu prepričevanju, da sem *prostovoljni izgnanec* – kar sem z ogorčenjem zanikal tako tedaj kot zdaj –, sem imel kljub zanikanju nenehno občutek, da mi kradejo: hoteli so me oropati mojega jezika, hoteli so mi spremeniti identiteto, silili so me pisati o temah, ki me nikoli dotlej niso zanimale. Kogar koli je prineslo mimo, vsak je menil, da ima pravico poriniti mi svoje pohlepne prste v žep duše, v blazino sanj, v srčne zaklopke, v hranilnik spominov. In takle – oropan, požrt, razvrednoten in ponižan – sem se vračal domov in si lizal rane. Seveda se rane, resnične rane, zmeraj zarastejo, ostanejo pa tiste simbolične, globoke kakor kanjon reke Kolorado, ki se nikdar ne zaceplijo. Z eno besedo, živ si, toda vselej občutiš bolečino. In morda je prav ta bolečina tisto, kar v največji meri opredeljuje na novo pridobljeno identiteto, ne glede na to, kako jo poimenujete: nomadska, izgnanska, diasporska, etnična, priseljenska ali hibridna. Tisto, po čemer veš, da si postal nekaj drugega, je prav to občutenje bolečine: boli te, ko ležeš, boli te, ko vstaneš, boli te, ko stojiš, boli te, ko tečeš, boli te celo, kadar te ne boli, ko misliš, da ni bolečine, da se ne bo nikoli več oglasila, v resnici pa ti vseskozi čepi na rami in te v tistem, ko najmanj pričakuješ, kavsnne po ušesu, da se ti zasvetijo vse zvezde, in veš, da to ni podoba tvojega neba, temveč da si nekje popolnoma drugje, enak, a vendar popolnoma različen, kakršen boš odslej za zmeraj.

9.

Če dojemamo nomadstvo v najširšem smislu besede, potem smo vsi nomadi. In pisci in umetniki in tako imenovani navadni ljudje. Kdor se je vsaj enkrat odločil za popotniško avanturo, je pridobil pravico do označenosti z nomadstvom.

Včasih zadošča, če greš iz sobe v sobo, da postaneš nomad.

Včasih za to zadoščajo odprta vrata, ki vodijo na teraso.

Spet včasih ni treba ničesar – telo stoji na mestu, negibno, duša pa potuje in potuje. Pač, duša je pogosto pravi poklicni nomad, ki mu telo lahko le zavida.

Pod oknom pa nekdo vzklika: »Če že obstajajo ‘potujoči igralci’, zakaj potem takem ne bi obstajali tudi ‘potujoči pisci’?«

Saj res, zakaj pa ne?

10.

»Oh, moja Lolita,« pravi Humbert Humbert, nesrečni pripovedovalec Nabokova, »samo še z besedami se lahko igram.«

Tako se tudi sam poskušam igrati z besedami. Na primer, če pogledamo besedo *nomad*, je videti, kot da je sestavljena iz dveh angleških izrazov: *no* (»ne«) in *mad* (»nor«). Povedano z drugimi besedami, *nomad* je tisti, ki *ni nor*.

Kadar isto besedo, torej *nomad*, izgovorimo, spominja na sestav izrazov *no* in *mud* (»blato« ali v širšem pomenu »zemlja«), kar bi se dalo razumeti, kot da *nomad* ni telo, ustvarjeno iz *tal* (skladno z biblijsko zgodbo o nastanku sveta), temveč da je nomadstvo odlika duha. Torej, vendarle ni pomembno gibanje telesa, marveč gibanje duha.

Ne, izgnanstvo resnično ni več moda. Živimo v dobi množične informatizacije in svet se imenuje medmrežje: telo stoji na enem mestu in se domala ne premika, medtem ko duša vse hitreje potuje po virtualnem prostoru, ki ni nič drugega kakor zrcalni odraz dejavnosti kolektivnega človeškega uma, povezanega z edinstvenim žično-brezžičnim sistemom, ki niti za hip ne preneha delovati.

Z drugimi besedami, mi vsi smo nomadi, ker vsakodnevno potujemo oziroma smo prepričani, da potujemo po virtualnem svetu, za katerega verjamemo, da obstaja, kajti če ne bi verjeli v njegov obstoj, ne bi mogli verjeti niti v lastnega in pri vsem skupaj ne bi ostalo nikakršne sledi, niti tiste blatne ne – *no mud for nomad at all*.

Prevedla Sonja Polanc

Nomad – Me or Somebody Else or Nobody?

David Albahari

1.

It is simple to speak about exile. During the past twenty years – from the moment I had arrived in Canada – I explicitly fought against being branded as an exile. That's all right, said the well-intentioned. May we, then, at least call you a voluntary exile? Oh, don't; I cried; by no means that. For voluntary exile is a paradox. If someone chose the so-called "voluntary exile", then he is not an exile. As a term, exile denotes a situation when someone for example proclaims somebody else an "Enemy of the State" and thus sends or forces them into exile or condemns them to it. Those who leave voluntarily may see themselves as an exile but this is their own personal choice: in truth, they are tourists of sorts, travel enthusiasts, or aficionados with a keen interest in exotic destinations who appear to be slightly gloomy but are essentially happy, for they had found themselves where they aspired to be.

2.

See, that's what might define a true exile: he found himself somewhere, where he didn't want to be.

3.

But a nomad – who is that, what defines them? And in what place do nomads find themselves: in a place they enjoy or in an environment they dislike (and are thus impatiently shifting around and waiting to go somewhere, where they, if nothing else, will at least not be impatiently shifting around)? Or is a nomad merely a particular subject, who is constantly on the move between different places and climates? And the, quite possibly, paramount question: Is a nomad defined by moving through space or by moving between languages?

4.

There are too many questions. And where there are too many questions, there are usually not enough answers.

5.

With the passing of the years, the question of identity grows more and more difficult for me. Even though I believe in principle that a multiplied number of identities can only be beneficial to a writer (as well as to each and every single human being), I now long to be having just one single identity – to have only my own self; my name and surname; or just the one distinct identity that is created by my texts. In short, I would want to be my own text exclusively. My text – that is what I am.

6.

But even the textual identity turns into a unique kind of nomad the very moment it is subjected to translation. In Serbian, David Albahari owns an identity, which is altered whenever it is, for example, translated into Slovene or German. Of course, I don't know the David Albahari who arises from my texts in other languages. I can't even sense how he is beheld through the eyes of those, who become acquainted with him through interlinguistic mediation. What I am addressing is actually "linguistic identity" – a much more deprived form of identity in comparison to the one I am acquiring through the mere act of living. Nevertheless, the main difference lies in us acquiring a "linguistic identity" past our will, while we choose the numerous so-called "lifetime identities" by our own accord, in correspondence with our inclinations, affections, rejections, or with particular gentle inner motives.

7.

On the one hand, being a nomad feels sublime. Alas, it feels dreadful on the other. To not possess one, firmly ingrained identity, is excruciatingly painful for many a person, while that manifold, interchangeable identity represents something that might just be the most wonderful

thing that had ever happened to scores of others. All of that steers me towards the sentiment that the conceptual artist Miroslav Mandić might be the greatest nomad I've ever known. He wandered Europe for 10 years and thus sketched the invisible yet clearly perceivable *Rose of Wandering*. In doing so, he stripped himself of every identity-related cloak, becoming the heart of the rose – the rose itself in the process.

8.

When I came to Canada twenty years ago; when I found myself in the position of being exposed to mass convincing that I had been a “voluntary exile” that is – something I found appalling and had fiercely denied then and still am now – I despite the denying had had the constant feeling as if I had been robbed: they wanted to rob me of my language, they wanted to alter my identity, they forced me to write about topics which had not interested me before. Whoever sailed my way was of the opinion that they had the right to shove their greedy fingers deep down into the pocket of the soul, into the pillow of dreams, into the heart valves, into the saving-box of memories. And such – destitute, devoured, devalued, and degraded – I kept returning home and licking my wounds. Of course, wounds, physical wounds, always heal, but what remains are the symbolic ones; the ones as deep as the Grand Canyon; that never heal. With one word, you are still alive yet the pain remains for eternity. And maybe it's that particular pain that defines the newly acquired identity to the largest of extents; in spite of how you name it: nomadic, exile, diasporic, ethnic, immigrant, or hybrid. The feeling of that very pain is what lets you know that you have become something else. You are in pain when you lie down. You are in pain when you are standing. You are in pain when you are running. You are in pain even when you're thinking that there is no pain – that it has ceased, never to crop up again, while it is in fact been crouching on your shoulder without respite only to smack you behind the ear to make you see stars when you least expect it and you are very much aware that that's not an image of your sky. Moreover, you are somewhere else. Still the same, yet still completely different from how you'll be from now until forever.

9.

If we perceive the phrase “nomadic way of life” in the broadest sense of its meaning, then we are all nomads. And the writers, and the artists, and the so-called regular people. Whoever has at least once embarked on a globe-trotting adventure has gained the right to be identified as a nomad.

Sometimes it's enough to just leave a room and enter another to become a nomad.

Sometimes it doesn't take more than just for the terrace door to be open.

And then again, there are times when it takes nothing at all – the body stays in its place, motionless, while the soul keeps travelling on, and on. Well, the soul is often the true professional nomad whom the body can only envy.

While someone's crying beneath the window: “Since there are supposed to be ‘travelling actors’, why then shouldn't there be ‘travelling writers?’”

But of course! Why shouldn't there?

10.

“Oh, my Lolita,” says Humbert Humbert, Nabokov's unhappy narrator, “I have only words to play with!”

Thus, I try to play with words myself. If we look at the word “nomad”, for example, it appears as if it would be composed of two English expressions: “no” and “mad”. In other words; a ‘nomad’ is someone who is “not mad”.

When uttering that very word nomad that is it reminds us of a composite of the expressions “no” and “mud” (or “earth” in the broader sense), which could be understood as that “nomad” isn't a body made of the “earth” (as in accordance with the bible story about the creation of the world) but moreover that the nomadic way of life is a virtue of the mind. What matters therefore is not only the movement of the body but also the movement of the mind.

No, exile most definitely isn't fashionable any more. We are living in an era of mass informatization and the world is known as the

internet. The body stays in one place and is nearly motionless, while the soul travels faster and faster through the virtual space, which is nothing more than a mirror image of the activities of the collective mind of humankind, connected to a unique wire-wireless system, which doesn't ever cease to work.

In other words, all of us are nomads, because we travel on a daily basis or we are at least convinced that we are travelling the virtual world, which we believe does exist. Because if we did not believe in its existence, we would not be able to believe even in our own existence, and all of it would lead to not even a single trace being left behind; not even that muddy one – *no mud for nomad at all*.

Translated from Slovene by Janko Jemec

In der Fremde schreiben

Dimitré Dinev

Was bedeutet es, in der Fremde zu schreiben? Um diese Frage zu beantworten, müssen einige offensichtliche, logische und sehr einfache Bedingungen erfüllt werden. Aber nicht alles, was für den Verstand einfach ist, ist auch einfach für den Körper.

Also, um in der Fremde schreiben zu können, muss man in der Fremde leben. Eine logische, für den Verstand sehr einfache Bedingung. Um in der Fremde leben zu können, muss man aber zuerst in die Fremde gelangen. Eine genauso logische, aber für den Körper sehr anstrengende Bedingung. (Von dieser Analyse ausgeschlossen sind natürlich all jene, die im Besitz des, von Brodski in seinen Dostojewski Analysen so genannten, fünften Elements sind, also des Geldes. Für sie spielen geografische Bedingungen, Entfernung und Grenzen keine bedeutende Rolle. Sie gehen mit Raum und Zeit anders um.)

Um in der Fremde zu schreiben, muss man also zuerst mit vielen Menschenschmugglern verhandeln und die richtigen wählen. Wenn es beim ersten Mal nicht klappt, entwickelt man zumindest ein gutes Gespür für Menschen, Situationen und Währungen. Oder man verzichtet auf die Schmuggler und geht eigene Wege. Das ergibt dann Folgendes.

Um in der Fremde zu schreiben, muss man über Grenzzäune springen oder darunter durchkriechen, egal, ob es schneit oder regnet, man muss schneller als die Grenzpolizisten zweier Länder sein, in manchen Fällen ist auch Schwimmpraxis erforderlich; und man sollte in dunklen, unbekannten Wäldern auf keinen Fall die Orientierung verlieren, am besten habe man einen Kompass bei sich und vertraue nicht so sehr der Intuition, oder den Schulgeografiekenntnissen, denn wie könnte es in der Fremde auch anders sein, auch ihre Wälder, Felsen und Flüsse sind fremd. Ist man nun endlich in der Fremde, muss man den kürzesten Weg zum Lager finden, denn es mag sein, dass es nicht

einfach ist, in die Fremde zu gelangen, aber noch schwieriger ist es, in der Fremde zu bleiben. Weil die Fremde eine Eigenschaft hat, die selt-samerweise von den meisten Fremde-Analytikern nicht sehr beachtet, gar übersehen wird. Dabei ist sie ihre grundlegendste, ihre charakteristischste Eigenschaft überhaupt. Die Fremde kann dich abschieben. Was in der Heimat die Verbannung ist, ist in der Fremde die Abschiebung. Nur dass man viel leichter abgeschoben als verbannt werden kann. Kurz und einfach gesagt, ist die eigentliche Fremde jener Ort, von wo man jederzeit abgeschoben werden kann. (Wie man sich fühlt, oder was man getan hat, ist nur sekundär, es reicht zum Beispiel, wenn man nicht in eine Quote fällt.)

Also um in der Fremde schreiben zu können, muss man zuerst durchs Lager, man muss in Zimmern mit 20 oder mehr, selten weniger Betten übernachten und die heimliche Unterwäsche (oft sind das nicht mehr als zwei Unterhosen) so lange tragen, bis man Arbeit beziehungsweise Geld gefunden hat. Leider ist der Großteil der Menschheit auf der Suche nach einem von beiden. Nur dass für einen Flüchtling das eine genauso absolut ist wie das andere.

Um in der Fremde zu schreiben, sollte man weiters in Parks, unter Brücken, in abgestellten Zügen oder in öffentlichen Toiletten, zwischen Ratten, Vögeln und Menschen übernachten können und trotzdem Arbeit finden. Man sollte also bedingungslos bereit sein zu schaufeln, zu sägen, zu schneiden, zu schieben, zu schweißen, zu streichen, zu schwitzen, zu servieren, zu meißeln, zu heben, zu tragen, zu kleben, zu malen, zu putzen, zu bauen, zu klettern, zu fahren, zu räumen, zu pumpen, zu bohren, zu hämmern, zu kochen, zu waschen und vor allem zu suchen und zu fragen. In der Fremde zu schreiben, bedeutet, zu schreiben, nachdem man zehn Stunden gearbeitet oder acht Stunden Arbeit gesucht hat.

In der Fremde zu schreiben bedeutet oft, ohne Familie, ohne Verwandte, ohne Freunde, ohne Heim, ohne Halt, ohne Papiere, ohne Meldezettel, ohne Arbeits- und ohne Aufenthaltsbewilligung zu schreiben. Es bedeutet, auch dann zu schreiben, wenn man keine Bestätigung seiner Existenz hat.

In der Fremde zu schreiben, bedeutet, denselben Himmel, dieselbe Sonne, dieselben Sterne, denselben Mond wie die Einheimischen anzuschauen, dieselbe Luft wie sie einzuatmen, derselben Natur, aber nicht denselben Landesgesetzen unterworfen zu sein.

Und was für den Arbeitsmarkt gilt, gilt auch im Bereich der Literatur. Wieso auch nicht? Auch Literatur ist Arbeit. Also sind die meisten Literaturstipendien, genau wie die Arbeitsplätze, an die Staatsbürgerschaft gekoppelt. Die Herkunft des Autors ist wichtiger als seine Sprache. So tut man sich auch leichter bei den Entscheidungen. Die Frage, woher man kommt, ist viel leichter zu beantworten als die Frage, wer man ist, oder die Frage, wohin man geht, geschweige denn, wie gut man schreibt. Es ist ein langer Weg, bis man in die Fremde gelangt, aber ein noch längerer ist der Weg der Hand bis zur Feder. Sollte man aber auch diesen gehen und das erste Wort niederschreiben und danach das nächste, bis das Blatt genauso schwarz wie weiß ist, sollte man also eines Tages doch in der Fremde weiterschreiben, oder auch erst damit beginnen, dann hat man das begriffen, was jeder Autor irgendwann erfährt, nämlich, dass das Wort seine Heimat ist.

(Album / Der Standard, Printausgabe, 24./25.1.2004)

Pisati v tujini

Dimitré Dinev

Kaj pomeni pisati v tujini? Da bi odgovoril na to vprašanje, je treba zadostiti nekaterim očitnim, logičnim in zelo preprostim pogojem. Toda ni vse, kar je preprosto za razum, preprosto tudi za telo.

Torej, da lahko pišeš v tujini, moraš živeti v tujini. Logičen, za razum zelo preprost pogoj. Toda da lahko živiš v tujini, moraš najprej priti v tujino. Prav tako logičen, vendar za telo zelo naporen pogoj. (Iz te analize so seveda izključeni vsi, ki razpolagajo, kot bi rekel Brodski v analizah Dostojevskega, s petim elementom, torej z denarjem. Zanje geografski pogoji, razdalje in meje ne igrajo posebne vloge. S prostorom in časom se spoprijemajo drugače.)

Da lahko pišeš v tujini, moraš torej najprej imeti opravka s tihotapci ljudi in izbrati prave. Če prvi poizkus ne uspe, razviješ vsaj boljši občutek za ljudi, situacije in valute. Ali pa se odpoveš tihotapcem in greš na lastno pest. Posledice so sledеče.

Da lahko pišeš v tujini, moraš skakati čez mejne ograde ali se plaziti pod njimi, vseeno, ali sneži ali dežuje, hitrejši moraš biti od obmejne policije dveh držav, v nekaterih primerih moraš znati tudi plavati; in v temnih, neznanih gozdovih nikakor ne smeš izgubiti orientacije, najbolje, da imaš s seboj kompas in se ne zanašaš preveč na intuicijo ali pa na šolsko znanje geografije, kajti v tujini je tudi to lahko drugače, ker so tudi gozdovi, skale in reke tuji. Ko si končno v tujini, se moraš čim hitreje nekje utaboriti, kajti res je, da ni lahko priti v tujino, toda še težje je v tujini ostati. Ker ima tujina neko lastnost, kateri za čuda večina analitikov ne posveča prav veliko pozornosti, še več, celo spregleda jo. Pa čeprav gre za osnovno, najbolj temeljno značilnost. Tujina te lahko izžene. To, kar je v domovini pregon, je v tujini izgon. Le da te lahko izženejo dosti lažje, kot prezenejo. Kratko in poenostavljenno povedano, je tujina kraj, od koder te lahko vsak trenutek izženejo. (Kako se počutiš ali kaj si storil, je drugotnega pomena, za izgon zadošča na primer že, da nisi v neki kvoti.)

Torej, da lahko pišeš v tujini, moraš najprej skozi taborišča, prenočevati moraš v sobah z dvajsetimi ali več, redko manj posteljami in nositi spodnje perilo iz domovine (pogosto ga ni več kot dvoje spodnjic) toliko časa, dokler ne najdeš dela oziroma denarja. Žal večji del človeštva išče delo ali denar. Le da je za begunca prvo prav tako absolutno kot drugo.

Da lahko pišeš v tujini, si moraš kljub temu, da spiš v parkih, pod mostovi, v zapuščenih vlakih ali javnih straniščih, med podganami, ptiči in ljudmi, najti delo. Biti moraš torej brezpogojno pripravljen na kopanje, žaganje, rezanje, porivanje, varjenje, beljenje, potenje, streženje, klesanje, dvigovanje, nošenje, lepljenje, pleskanje, čiščenje, grajenje, plezanje, prevažanje, kidanje, črpanje, vrtanje, zabijanje, kuhanje, pranje in predvsem na iskanje in spraševanje. Pisati v tujini pomeni, da pišeš po deseturnem delu ali po osemurnem iskanju dela.

Pisati v tujini pogosto pomeni, da pišeš brez družine, sorodnikov, prijateljev, brez doma, brez zatočišča, brez papirjev, brez potrdila o bivališču, brez dovoljenja za delo in bivanje. Pomeni, pisati tudi tedaj, ko nimaš nobenega potrdila o svoji eksistenci.

Pisati v tujini pomeni, da gledaš isto nebo, isto sonce, iste zvezde, isto luno kot domačini, da dihaš isti zrak, da si podvržen isti naravi, ne pa tudi istim deželnim zakonom.

In to, kar velja na trgu delovne sile, velja tudi na področju literature. Le kako ne bi? Tudi literatura je delo. Tako je večina literarnih štipendij, prav tako kot delovna mesta, odvisna od državljanstva. Avtorjevo poreklo je pomembnejše od njegovega jezika. To tudi olajša odločitve. Lažje je odgovoriti na vprašanje, od kod prihajaš, kot na vprašanje, kdo si, ali na vprašanje, kam greš, kaj šele, kako dobro pišeš. Pot do tujine je dolga, a še daljša je pot dlani do peresa. Toda podati se je treba tudi po tej poti in zapisati prvo besedo in nato naslednjo, dokler ni list papirja prav tako črn kot bel, nekega dne moraš tudi v tujini pisati naprej, ali pa s pisanjem šele začeti, tako boš dojel, kar nekoč izkusi vsak avtor, namreč, da so besede tvoja domovina.

(Album / Der Standard, tiskana izdaja, 24./25. 1. 2004)

Prevedla Tina Štrancar

Writing in a Foreign Land

Dimitré Dinev

What does it mean to write in a foreign land? Answering this question requires the fulfilment of a few obvious logical and very simply conditions. But not everything that is simple for the mind is also simple for the body.

Thus, in order to write in a foreign land, one must live in a foreign land. A logical condition, very simple for the mind. To be able to live in a foreign land, however, one must first make it to a foreign land. An equally logical condition, but one that is very hard on the body. (Excluded from this analysis are, of course, all of those who are in possession of what Brodsky called, in his analyses of Dostoyevsky, the fifth element: money. For them, geographical conditions, distance, and borders do not play a major role. They treat time and space differently.)

In order to write in a foreign land, one must first deal with many human smugglers, and pick the right ones. If it doesn't work out the first time, at least one develops a good sense of people, situations and foreign currency. Or one gives up on smugglers and goes one's own way. That gives rise to the following.

In order to write in a foreign land one must jump over or crawl under border fences, in snow or rain, one must be faster than the border police of two countries, and in some cases swimming experience is a requirement; and at no time should one lose one's orientation in dark, unknown woods; ideally one should carry a compass and not rely so much on intuition or geography lessons from school, for how could it also be different in a foreign land, where also the woods, rocks, and rivers are foreign? If one is, finally, in a foreign land, one must find the shortest path to the camp, for while it may not be simple to make it to a foreign land, it is even more difficult to stay in a foreign land. Be-

cause a foreign land has a trait which, curiously, is not much noticed, or is even completely overlooked, by most analysts of foreign lands. And yet it is its basic, most characteristic quality trait. A foreign land can deport people. Deportation is for a foreign land what exile is for the homeland. It's just that it is much easier to deport somebody than to exile him. Put briefly and simply, the real foreign land is that place from which one can be deported at any time. (How one feels or what one has done is a secondary matter, and not falling within a quota is, for example, reason enough.)

Thus, in order to be able to write in a foreign land, one must first make it through the camp; one must sleep in rooms with 20 or more – rarely fewer – beds, and wear the underclothes from home (often no more than two pairs of underwear) until one has found work or money. Unfortunately the majority of mankind is in search of one of these two things. It's just that for a refugee one is as absolute as the other.

In order to write in a foreign land, one should, as well, be able to sleep under bridges, in laid up trains or in public toilets, among rats, birds and people and nevertheless find work. One should also be prepared, unconditionally, to shovel, to saw, to cut, to push, to weld, to whitewash, to sweat, to serve, to chisel, to lift, to carry, to glue, to paint, to clean, to build, to climb, to drive, to clear, to pump, to drill, to hammer, to cook, to wash and above all to seek and to ask. Writing in a foreign land means writing after one has worked ten hours or looked for work for eight hours.

Writing in a foreign land often means writing without family, without relatives, without friends, without a home, without support, without papers, without a certificate of registration, without a work permit, without a residence permit. It means also writing when one has no proof of one's existence.

Writing in a foreign land means looking up at the same sky, the same sun, the same stars, the same moon as the locals, breathing in the same air as them, the same nature, but not being subject to the same laws of the land.

And what's true for the labour market is also true for the realm of

literature. Why shouldn't it be so? Literature is also labour. So it is that most literature grants, like jobs, are linked to citizenship. The author's heritage is more important than his language. Which also facilitates decision-making. The question where do you come from? is much easier to answer than the question who are you? or the question of where you're going, let alone, how well you write. There's a long journey before one makes it to a foreign land, but longer still is the journey leading from the hand to the pen. If, however, you too should travel this path and write down the first word and the next one and the next one until the page is as black as it is white, if one day you indeed continue to write in a foreign land, or simply begin to write, then you've grasped what every author finds out sometime, namely that the word is his homeland.

(Album/Der Standard. Print Edition 24/25.1.2004)

Translated by Jason Blake

Orphelins de la langue

Zineb El Rhazoui

Je suis marocaine, je n'ai pas de langue. Non, je ne parle pas seulement de la liberté d'expression que l'on m'a confisquée et pour laquelle j'ai dû emprunter les chemins de l'exil. Je ne parle pas du « Lissan¹ », organe de la phonation et de la déglutition, accessoirement articulateur de la pensée, que l'on a voulu docile, voire prostitué, et que l'on coupait jadis à tous ceux qui l'avaient fourchu. Ce « Lissan » que les femmes de ma tribu manient si bien pour faire des youyous et exprimer leur joie dans l'ostentation, mon peuple s'en sert plus discrètement pour dire le fond de sa pensée. Certes, « dans la langue, il n'y a pas d'os », dit le proverbe populaire marocain, pour excuser l'irrévérence de l'organe scélérat. Certes, des mauvaises langues, il y en a toujours eu, et partout. Mais si l'on reconnaît que la langue est frivole, chez nous, le verbe peut tuer.

A-t-on, toutefois, le verbe si aguerri, nous qui n'avons pas de « Logha² » ? Le mot arabe, proche du grec « Logos », désigne le système de signes vocaux et graphique qui permet la communication entre les individus. Quelle est la langue des Marocains ? Quelle est ma langue ? Je me le demande encore, moi qui ai adopté le verbe comme arme, qui en ai fait ma profession, mon sacerdoce. Les Marocains parlent arabe, me diraient certains. Ils parlent aussi le français, comme en témoigne leur littérature. Ceux du Nord parlent espagnol, langue qui a profondément influencé le logos de mon pays. Les Marocains comptent leur temps en « *semanas*³ » et regrettent leur manque de « *suerte*⁴ ».

---

1 Lissan, mot d'arabe signifiant « langue », l'organe buccal.

2 Logha, mot d'arabe signifiant « langue », système de signes linguistiques permettant la communication entre individus.

3 Mot d'espagnol signifiant « semaine »

4 Mot d'espagnol signifiant « chance »

Les Berbères, par exemple, n'en ont pas, de « suerte », car leur langue maternelle, le tamazight, ne figure nulle part. Ni dans les manuels scolaires, ni dans les panneaux d'indication, ni dans l'administration, ni dans les médias... Nulle part, mais dans des millions de foyers où il est parlé en exclusivité, dans les marchés, les souks, les terrasses de cafés, les chansons populaires. Plus de la moitié de mon peuple parle le tamazight sous l'une de ses trois formes principales : le Tachelhit, le Tassoussit et le Tarifit.

Dans les contrées du Sud, aux confins du Sahara, c'est le Hassania que parlent les hommes bleus, rejoignant la tradition des mille et un poètes mauritaniens. Mais quelle est donc la « Logha » des Marocains, celle qu'ils parlent du nord au sud, d'est en ouest, qui s'enrichit de leurs dialectes et qui s'enseigne dans leurs écoles ? Les Français parlent bien français, les Italiens l'italien, les Slovènes le slovène... Quelle langue parlent donc les Marocains ?

Si le lecteur donne sa langue au chat, je tenterai de lui expliquer ce long et douloureux processus de spoliation de la langue et de la culture qui a privé les Marocains de leur génie, qui a fait de nous un peuple orphelin de sa « logha » et amputé du « lissan ». La maxime arabe ne dit-elle pas que la langue vaut l'être humain ?

La langue officielle du Maroc est l'arabe. L'arabe littéral, langue inchangée depuis des temps immémoriaux, figée par le Livre sacré, le coran, langue savante, à la calligraphie si envoutante et à la grammaire si complexe. Cette langue est au Maroc celle de l'administration, des journaux télévisés, de la radio, des discours royaux et de la presse. Cette belle langue que l'ont nous dit notre, est pourtant la première langue étrangère que les enfants marocains apprennent à l'école. Elle est étrangère, parce que personne ne la parle. Ce que parlent les Marocains dits arabophones, c'est la « darija ». Langue marocaine aux mots dérivés de l'arabe, à la grammaire amazighe, expression née du croisement de l'héritage andalou avec la géographie berbère. Elle a digéré l'espagnol, le portugais, le français, l'arabe, le bambara et le tamazight. Notre langue qui n'en est pas, puisqu'elle ne s'écrit pas, est aussi différente de l'arabe classique que le français l'est du latin. La

darija, politiquement méprisée, n'a pas droit de cité dans les écoles, et ne produit de littérature que dans le « zajal », cette poésie populaire que l'on nous dit ne pas en être, car seul le « Chiir », la poésie arabe classique, est enseignée dans les écoles comme étant la forme la plus noble de la littérature.

Quant aux Marocains non arabophones, ceux qui sont nés en pays berbère, leur langue est tout simplement combattue par l'Etat. Le Maroc, depuis son indépendance, clame haut et fort parmi le concert des nations qu'il est un pays arabo-musulman. Un pays dont plus de la moitié de la population ne parle pourtant pas l'arabe, mais le tamazight. Le royaume chérifien qui a entrepris un inexorable processus d'arabisation et d'islamisation depuis le VIIIe siècle, toujours en marche, n'a jamais cessé de combattre cette langue dissidente, dont les chants scandent encore dans le pays d'Allah, l'Unique, les légendes du dieu Anzar, dieu de la pluie, et de la déesse Calypso, fille du titan Atlas, qui a donné son nom aux hautes montagnes où survit encore la langue berbère.

Et puis vint le colonisateur français, avec sa mission civilisatrice, qui apporta dans ses bagages l'Etat-civil, l'école moderne, le collège, l'Université, l'industrie et la banque. Une élite marocaine s'est formée au parfait maniement de la langue de Molière, puis une autre, puis tout le pays a adopté le français, devenu deuxième langue, enseignée dans les écoles et parfois parlée exclusivement, notamment dans les foyers bourgeois.

Aujourd'hui encore, dans ce pays où la langue officielle est l'arabe classique, où le peuple parle la darija et le tamazight, le français reste la langue de la banque, de la médecine, de l'industrie et de l'enseignement supérieur.

Les Marocains disent « trane » pour train, « tomobile » pour automobile, « tobis » pour autobus, « la gare » pour gare, « statio » pour station... Ces mots existent pourtant tous en arabe, les Marocains les connaissent depuis qu'ils leur sont enseignés dans les écoles, mais il ne viendrait à l'idée de personne de s'en servir.

Notre langue est donc tout ceci à la fois, elle est hétéroclite et éclectique, vivante, mouvante, diverse, si originale, mais pourtant bâtarde. Nos chaînes de télévision, écrans de propagande qui ne nous

ont jamais parlé de nous, qui s'adressent à nous mais qui ne parlent pas notre langue, personne ne les regarde. A l'ère de la télévision satellitaire, une partie du pays est branchée sur Canal+ ou France Télévision, une autre sur les chaînes espagnoles, une autre sur Al Jazeera, et une autre regarde des télévisions de prédication islamiste radicale qui émettent depuis le Golfe ou le Proche-Orient, comme pour se rattacher à une identité perdue. Les Marocains que l'on a spoliés de leur être linguistique et culturel, finissent parfois par revendiquer les clichés identitaires dont on les a affublés.

Et si l'on faisait enfin ce travail, ô combien salvateur, de réhabilitation de nos langues ? La création littéraire ferait florès, le génie de tout un peuple exploserait enfin, dans la fierté de son héritage, de ce qu'il a toujours été. Certes, le débat est amorcé, entre un Mouvement Culturel Amazighe très fort, qui lutte pour la reconnaissance du tamazight et son enseignement dans les écoles, et une nouvelle génération de jeunes marocains qui ne se reconnaissent plus dans les archaïsmes de l'arabe classique et revendentiquent la darija, « la langue tétée du sein de la mère ».

Comme à l'origine du problème linguistique marocain, le verrou est politique. Sur le royaume du soleil couchant, règne sans partage, depuis plusieurs siècles, la plus ancienne monarchie du monde. Le roi Mohammed VI, avec son français et son espagnol châtiés, ne s'adresse jamais à son peuple en darija, et ne parle pas tamazight. Sous ses airs de fausse modernité, il règne sur un trône médiéval, celui du Commandeur des Croyants, ombre d'Allah sur terre et possesseur du cou des Hommes. Monarque de Droit divin, il concentre, en vertu même de la Constitution, l'ensemble des pouvoirs ; spirituel, temporel, exécutif, législatif, judiciaire, religieux, et bien évidemment économique. L'Etat-nation s'articule ainsi autour de l'islam, et de son inséparable corollaire, l'arabité. Aussi, l'anathème est jeté sur tout ce qui introduit une brèche dans cette identité officielle. Tout affluent non arabe, et surtout non islamique, est de facto suspect, car il porte en lui les germes de la division, voire de la sécession.

Ce totalitarisme religieux, politique et culturel est le même qui m'a jetée, moi-même et tant d'autres, sur les chemins de l'exil. Si d'une patrie, l'on attend la dignité et la sécurité, pourrais-je prétendre que mon pays natal est encore la mienne ? Et cette terre slovène qui m'a offert refuge, qui a préservé mes droits et a rétabli ma liberté, peut-elle être ma patrie alors que je n'en parle pas la langue, et qu'à défaut de cerner le génie littéraire de son peuple, je me contente de capter l'humanité du regard et la chaleur du sourire ? Ma patrie littéraire a-t-elle jamais existé en dehors de mon imaginaire ? Mon pays n'est-il finalement rien d'autre que mon être, celui que j'emporte où que j'aille, mes racines que je plante là où une terre amie veut bien les accueillir ? Si les affres de l'exil me torturent chaque jour avec cette douce nostalgie de mon pays, de mes langues que je n'entends plus, du tumulte des médinas bruyantes qui m'inspira tant, de la brutalité politique que j'ai fui et qui me manque... Je suis chaque jour assurée que ma patrie littéraire est des plus accueillantes, lorsque, privée du même logos que le peuple slovène, je constate pourtant que je partage avec lui le même universel, le même idéal de liberté. Aurais-je pu accéder à cet universel si je n'avais pas été profondément ancrée dans ma spécificité ? Sans doute pas.

Aussi, je me languis du jour où la douce quiétude du paysage slovène, la discrétion, la réserve et la courtoisie de son peuple aux blessures toujours incomprises pour moi, les couleurs si uniques de ses rivières, jailliront comme un long fleuve tranquille dans mon écriture, lavant les affronts du passé et emportant dans leurs flots cristallins les copaux noirs de violence qui ont ensanglé ma plume.

Sirote brez jezika

Zineb El Rhazoui

Sem Maročanka, nimam jezika. Ne, ne govorim zgolj o svobodi izražanja, ki so mi jo zasegli in zaradi katere sem se morala podati na pot izgnanstva. Ne govorim o *lisanu*¹, organu, ki ga potrebujemo za izgovarjanje in požiranje, ki nam pomaga oblikovati misli, ki so ga hoteli podrediti, celo ponižati kot vlačugo in ki so ga nekoč odrezali vsakemu, ki se mu je zareklo. Moje ljudstvo s tem *lisanom*, ki ga ženske mojega plemena tako spretno uporablja za vzklikanje med obredi in za bahaško razkazovanje veselja, diskretnije izraža to, kar si v resnici misli. Maroški ljudski pregovor sicer pravi, da »jezik nima kosti«, kar naj bi bil izgovor za nespodobno govorjenje zlobnih jezikov. In prav tako drži, da se škodoželjni jeziki najdejo vedno in povsod. A če se komu pri nas zdi, da je kakšen jezik preveč lahkomiseln, lahko beseda tudi ubija.

Imamo torej besede, izvežbane za vojaški napad, čeprav smo brez *loghe*²? Ta arabski izraz, ki je blizu grški besedi *logos*, označuje sistem vokalnih in grafičnih znakov, ki omogočajo komunikacijo med posamezniki. Kateri je jezik Maročanov? Kateri jezik je moj jezik? S tem vprašanjem si še vedno razbijam glavo, jaz, ki sem jezik prevzela kot orožje in sem z njim povezana tako profesionalno kot duhovno. Nekateri bi mi odgovorili, da Maročani govorijo arabsko. Naša literatura priča o tem, da govorimo tudi francosko. Tisti s severa govorijo špansko, jezik, ki je močno vplival na besedje moje dežele. Maročani merijo čas v *semanas*³ in obžalujejo pomanjkanje *suerte*⁴.

---

1 V arabščini *lisan* pomeni jezik kot organ v ustih.

2 V arabščini *logha* pomeni jezik kot sistem lingvističnih znakov, ki omogoča komunikacijo med posamezniki.

3 Španska beseda, ki pomeni 'tedni'.

4 Španska beseda, ki pomeni 'sreča'.

Berberi, na primer, tega nimajo, *suerte* namreč, saj se njihova maternščina, jezik tamazight, ne pojavlja nikjer. Niti v šolskih učbenikih, niti na cestnih napisih, niti v uradnih besedilih in obrazcih, niti v medijih ... Nikjer, razen v milijonih gospodinjstev, kjer govorijo izključno ta jezik, pa na tržnicah in bazarjih, kavarniških terasah in v ljudskih pesmih. Več kot polovica mojega ljudstva govorí tamazight v eni od njegovih treh glavnih oblik, torej tašelhit, tasusit in tarifit.

V južnih pokrajinh, na robu Sahare, modri ljudje⁵ govorijo jezik hasania, kar jih združuje s tradicijo tisoč in enega maverskega pesnika. Toda kateri jezik je naša *logha*, jezik, ki ga govorijo Maročani od severa do juga, od vzhoda do zahoda, ki je bogat z dialekti in ga poučujejo v šolah? Francozi govorijo francosko, Italijani italijansko, Slovenci slovensko ... Kateri jezik torej govorijo Maročani?

Če se mi, bralec, prepustiš, ti bom poskusila razložiti dolgo in bolečo plenitev jezika in kulture, ki je Maročanom ugonobila duha, ki nam je odvzela *logho*, brez katere smo kot sirote, in ki nas je prikrajšala za *lisan*, kot bi nam odrezala eno ali drugo okončino. Mar eden od arabskih pregovorov ne pravi, da je jezik vreden toliko kot človeško bitje?

Uradni jezik Maroka je arabščina. Klasična arabščina, jezik, ki je večno nespremenjen, ki ga je kot v kamen vklesala sveta knjiga, Koran, jezik učenjakov z izredno očarljivo kaligrafijo in nadvse kompleksno slovnico. Ta jezik se v Maroku uporablja v administraciji, televizijskih poročilih, po radiu, v kraljevih govorih in tisku. Vendar je ta čudoviti jezik, za katerega trdijo, da je naš, v resnici prvi tuji jezik, ki se ga maroški otroci naučijo v šoli. Tuji, ker ga nihče ne govorí. To, kar govorijo tako imenovani arabski govorci, je *darija*. To je maroški jezik, ki izvira iz arabščine in ima slovenco jezika amazigh, ki je nastal, ko je v berbersko pokrajinu prišla andaluzijska kultura. Darija vsebuje elemente španščine, portugalščine, francoščine, arabščine ter jezikov bambara in tamazight. Naš jezik, ki to ni, ker ni nikjer zapisan, se od klasične arabščine razlikuje tako zelo, kot se francoščina razlikuje od latinščine. Darija, politično zaničevan jezik, se ne sme uporabljati v šolah in v njem nihče ne piše leposlovnih besedil, z izjemo *zajal*, ljudske poezije,

---

5 Tuaregi, ki so dobili ta vzdevek zaradi značilnih indigo modrih zagrinjal (op. prev.).

za katero nam pravijo, da to ni, saj v šolah kot najveličastnejšo obliko leposlovja poučujejo samo *chiir*, klasično arabsko poezijo.

Jezik tistih Maročanov, ki ne govorijo arabščine, torej tistih, ki so rojeni v berberski pokrajini, pa država kratkomalo zatira. Maroko od svoje neodvisnosti dalje v zboru podobnih držav glasno in jasno vpije, da je arabsko-muslimanska dežela. In to naj bi bila država, v kateri več kot polovica prebivalstva ne govori arabščine, temveč tamazight. Ma-roško kraljestvo, ki je začelo z neizprosnim in še vedno trajajočim procesom arabizacije in islamizacije že v 8. stoletju, ni nikoli prenehalo preganjati tega odpadniškega jezika, ki kot pesem še vedno odmeva v deželi Alaha, Edinega, in ki še vedno pripoveduje legende o bogu dežja Anzaru in boginji Kalipso, hčeri titana Atlasa, po katerem se imenuje visoko gorovje, kjer še vedno živi berberščina.

In nato je prišla francoska kolonizacija, z misijo, da med ljudstvo razširi civiliziranost: Francozi so v svoji prtljagi pritovorili civilno državo, moderno šolo, gimnazijo, univerzo, industrijo in bančništvo. Oblikovala se je maroška elita, ki je do popolnosti obvladala jezik Molièra. Francoščino so se nato naučili še drugi, sčasoma jo je prevzela vsa država, postala je drugi jezik, ki so ga začeli poučevati v šolah, in ponekod, predvsem v buržujskih družinah, niso govorili nobenega drugega jezika več.

V tej državi, kjer je uradni jezik klasična arabščina, kjer ljudstvo govoriti jezika darija in tamazight, se francoščina še dandanes uporablja v bančništvu, medicini, industriji in višjem šolstvu.

Maročani pravijo vlaku *trane*, avtomobilu *tomobile*, avtobusu *tobis*, kolodvoru *la gare*, postaji *statio*⁶ ... Vendar vse te besede obstajajo tudi v arabščini; Maročani jih poznajo, ker so se jih naučili v šoli, a nikomur ne pade na pamet, da bi jih dejansko uporabljal.

Naš jezik je torej vse to, mnogoličen in eklektičen, živ, spremenljiv, raznolik, tako izviren, a vendar križanec med drugimi jeziki. Nihče ne gleda naših televizijskih programov, propagandnih zaslonov, ki nam nikoli niso pripovedovali o nas, ki nas nagovarjajo, a ne govorijo našega jezika. V dobi satelitske televizije del prebivalcev gleda francoški Canal+ ali France Télévision, drugi del gleda španske programe, tretji

---

6 Besede izvirajo iz francoskih besed *train*, *automobile*, *autobus*, *gare* in *station* (op. prev.).

Al Jazeera in spet četrti programe, ki iz Zaliva ali Bližnjega vzhoda prenašajo skrajne islamistične pridige, kot da bi se žeeli znova povezati s svojo izgubljeno identiteto. Maročani, oropani svojega jezikovnega in kulturnega bitja, včasih končajo tako, da dejansko prevzamejo klišeje o maroški identiteti, v katere so nas našemili.

In kaj bi se zgodilo, če bi se končno lotili tega tako odrešilnega dela, namreč vnovičnega oživljanja naših jezikov? Ustvarjanje leposlovja bi vzcvetelo, končno bi na plan prišel duh celotnega ljudstva, ki bi bilo ponosno na svojo dediščino, na to, kar že od nekdaj je. Seveda se je dialog o tem šele začel, poteka pa med zelo močnim Kulturnim gibanjem Amazigh, ki se bori za priznavanje tamazightha in poučevanje tega jezika v šolah, ter novo generacijo mladih Maročanov, ki se ne prepoznaajo več v arhaizmih klasične arabščine in zahtevajo darijo, »jezik, ki so ga sesali iz prsi svojih mater«.

Jedro maroškega jezikovnega problema so politične prepreke. V kraljestvu zahajajočega sonca že več stoletij vlada najstarejša monarhija na svetu, ki ni oblasti nikoli delila z nikomer. Kralj Mohamed VI., ki govori popolno francoščino in španščino, ljudstva nikoli ne nagovori v dariji, tamazightha pa sploh ne zna. Čeprav se pretvarja, da je moderen vladar, še vedno vlada, kot bi živel v srednjem veku, kot kalif, Alahova senca na zemlji in tisti, ki odloča o človeškem življenju. Vladar, ki vlada po božjem pravu, ima, kot je zapovedano celo v državni ustavi, vsa pooblastila: v njegovih rokah je duhovna, svetna, izvršilna, zakonodajna, pravna, verska in seveda gospodarska oblast. Država je torej osnovana na islamu in z njim neločljivo povezano arabskostjo. Iz nje pa je treba tako izobčiti vse, kar predstavlja vrzel v tej uradni identiteti. Vse, kar ni arabsko in predvsem islamsko, je tako de facto sumljivo, saj s seboj prinaša semena razkola oziroma odcepitve.

Prav ta verski, politični in kulturni totalitarizem me je tako kot številne druge pognal na pot izgnanstva. Če naj bi od rojstnega kraja pričakovali, da nam nudi dostenjanstvo in varnost, naj se mar pretvarjam, da je moja domovina še vedno moja? In ali bi lahko bila ta slovenska zemlja, ki mi je ponudila zatočišče, ki je zaščitila moje pravice in mi vrnila svobodo, moja domovina, čeprav ne govorim njenega jezika in

čeprav se moram zadovoljiti s tem, da ujamem človečnost v pogledu in toploto v nasmehu, saj ne morem prodreti v literarnega duha njenega ljudstva? Je moja literarna domovina sploh kdaj obstajala, razen v moji domišljiji? Ali je končno moja domovina zgolj moje bitje, tisto, ki ga nosim s seboj, kamorkoli grem, korenine, ki jih posadim, kjer je zemlja dovolj prijateljska, da jih sprejme? Če me groza izgnanstva vsak dan muči s tisto sladko nostalгиjo moje dežele, mojih jezikov, ki jih ne slišim več, vrvenja živahnih starih medin, ki me je tako navdihovalo, politične surovosti, ki sem ji pobegnila in ki jo pogrešam ... Vsak dan znova se prepričam, da je moja literarna domovina ena najbolj gostoljubnih, kajti čeprav nimam enakega logosa kot slovensko ljudstvo, kljub temu ugotavljam, da z njim delim nekaj univerzalnega, isti ideal svobode. Bi lahko dosegla ta univerzalni ideal, če ne bi bil globoko usidran v moji specifičnosti? Nikakor.

In tako hrepenim po dnevnu, ko bodo sladki mir slovenske pokrajine, uvidevnost, zadržanost in ljubeznivost njenih ljudi do ran, ki jih sama še vedno ne morem dojeti, kot enkratne barve njenih rek privrele na plan v mojem pisanju, kot miren veletok, ki bo s seboj odnesel sramote preteklosti in s svojimi kristalnimi valovi odplaknil črne ostružke nasilja, s katerimi je okrvavljen moje pero.

Prevedla Tanja Ahlin

Orphans of Language

Zineb El Rhazoui

I am a Moroccan, I have no language. No, I am not talking only about the freedom of speech which has been confiscated from me and because of which I was forced to take the path of exile. I am not talking about “lissan”,¹ the organ of enunciation and swallowing that helps us articulate our thoughts, that they wanted to tame, even degrade like a prostitute, and that used to be chopped off when anyone made a slip of the tongue. My people use this “lissan”, which the women of my tribe employ so skillfully to produce those distinct cries during ceremonies and to express their joy ostentatiously, more discreet to say what they really think. Indeed, according to a Moroccan folk saying, “there are no bones in the tongue”, which is an excuse for inappropriate talk by a malicious tongue. It is also true that wicked tongues have existed always and everywhere. But if a certain tongue is judged frivolous, language can kill.

So do we have such a language, trained to attack, although we do not have a “logha”?² This Arabic word, which is related to the Greek word “logos”, denotes the system of vocal and graphic signs that makes possible communication between individuals. What is the language of the Moroccan people? What is my language? I am still pondering over this question, I who have adopted words as weapons, who have made language my profession and my vocation. Some would answer that the Moroccans speak Arabic. We also speak French, as our literature testifies. Those from the North speak Spanish, a language that has influenced the logos of my country profoundly. The Moroccans count their time in “semanas”³ and regret their lack of “suerte”.⁴

1 In the Arabic language, “lissan” refers to the tongue, the organ.

2 In the Arabic language, “logha” refers to language, the system of linguistic signs that enables communication between individuals.

3 A Spanish word meaning “weeks”.

4 A Spanish word meaning “luck”.

The Berbers, for example, do not have that, “suerte”, because their mother tongue, Tamazight, is not present anywhere. It is not used in textbooks, road signs, administration, nor in the media ... It is used nowhere but in the millions of households where they speak no other language, and in the markets, the souks and coffee shop terraces, even in folk songs. More than half my people speak Tamazight in one of its three main forms: Tachelhit, Tassoussit and Tarifit.

In the South of the country, on the border of the Sahara, the “Blue People” speak Hassania, which links them with the tradition of one-thousand-and-one Moorish poets. But what then is the Moroccans’ “logha”, the language they speak from north to south, from east to west, the language rich with dialects and taught in schools? The French speak French, the Italians speak Italian, the Slovenes speak Slovene ... What then is the language the Moroccans speak?

If the reader allows herself be enticed, I will try to explain to her this long and painful process of linguistic and cultural depredation that robbed the Moroccans of their spirit, which made us the orphans of “logha”, sundered from “lissan”. Does an Arabic proverb not say that a language is worth a human being?

The official language of Morocco is Arabic. Classic Arabic, the language that has not changed from time immemorial, set in stone by the Sacred book, the Koran, the language of the wise, with such enchanting calligraphy and such complex grammar. In Morocco, this is the language of administration, television reports, radio, royal speeches and press. However, this beautiful language, which they claim is ours, is the first foreign language that Moroccan children learn in school. It is foreign because nobody speaks it. What those Moroccans who are said to speak Arabic actually speak is “Darija”. This is a Moroccan language whose words are derived from Arabic; the grammar, however, is based on Amazigh, a language born at the crossroads of the Andalusian heritage and the geography of the Berber lands. It contains elements of Spanish, Portuguese, French, Arabic, Bambara and Tamazight. Our language, which is not ours because it is never used in writing, differs from Arabic just as much as French differs from Latin.

Darija, which is politically deplored, is not allowed in schools and is not used in literature, with the exception of “zajal”, folk poetry. But they tell us it is not poetry, since in schools they preach that “chiir”, classical Arabic poetry, is the most noble literary form.

The language spoken by those Arabs who do not speak Arabic, namely those who are born in the land of the Berbers, is straightforwardly oppressed by the State. From its independence on, Morocco has been the loudest among those countries that sing in unison that they are Arabic and Muslim. And this is supposed to be a country in which more than half its people speak, not Arabic, but Tamazight. The Moroccan kingdom, which had already begun the inexorable and ever-lasting process of Arabization and Islamization in the 8th century, has never stopped repressing this nonconforming language that still echoes in songs throughout the land of Allah, the Unique, and in the legends of the god of rain, Anzar, and the goddess Calypso, daughter of the Titan named Atlas who lent his name to the high mountains where the Berber language is still alive.

And then the French came to colonize Morocco, with their mission to civilize our people. In their luggage, the French brought the civil state, modern schools, high schools, university, industry and banking. A Moroccan elite formed, speaking the language of Molière perfectly. Then, French became spoken by others, too, and finally the whole country adopted this language, which then became the second language, taught in schools and sometimes the only language used, particularly in the homes of the bourgeois.

Even today, in this country where the official language is classic Arabic, where the people speak Darija and Tamazight, the language used in banking, medicine, industry and higher level education is French.

The Moroccans say “trane” for train, “tomobile” for automobile, “tobis” for bus, “la gare” for central train station, “station” for station⁵ ... All these words exist in Arabic as well; the Moroccans know them because they learnt them in school, but it never even crosses their mind to actually use them.

---

5 Translator’s Note: All these words are derived from the French “train”, “automobile”, “auto-bus”, “gare” and “station”.

Our language is thus all that at the same time; it is heteroclite and eclectic, alive, unpredictable, diverse, so original, but nevertheless a hybrid. Nobody is watching our television channels, those screens for propaganda that never speak to us about us, that address us, but do not speak our language. In the age of satellite television, one part of the country is connected to the French Canal+ or France Télévision, another part is watching Spanish channels or Al Jazeera, and yet another is watching the radically Islamist sermons aired from the Gulf or the Near East, as if we wanted to re-connect to an identity once lost. The Moroccans, robbed of their linguistic and cultural being, sometimes end up by actually enacting the stereotypes about themselves that have been ascribed to them.

And what would happen if we finally undertook the task of rehabilitation of our languages? What a salvation! Literary creation would thrive; the spirit of the whole nation would finally be revealed, in all the pride of its heritage, of everything it has always been. Of course, the discussion is very new, but it has started to take place between the very strong Cultural Movement Amazighe, fighting for recognition of Tamazight and its being taught in schools, and the new generation of young Moroccans who do not recognize themselves in the archaisms of classic Arabic and demand the use of Darija, “the language learnt from the breasts of their mothers.”

The source of the Moroccan linguistic problem lies in political obstacles. For many centuries, the land of the setting sun has been under the reign of the oldest monarchy in the world that has never shared its power with anybody else. King Mohammed VI, whose French and Spanish are perfect, never addresses his people in Darija and does not speak Tamazight at all. Although he pretends to be modern, he still reigns as if this were the Middle Ages, as a caliph, Allah’s shadow on this Earth and the one who decides about the fate of human beings. This monarch who reigns according to divine right has, even by the constitution, full authority: spiritual, temporal, executive, legislative, judiciary, religious and, of course, economic. The state is thus formed around Islam and its inseparable corollary, Arabism. Thus, anything that introduces a crack

into this official identity is denounced. Anything that is not Arabic, and especially anything other than Islamic, is de facto suspicious, since it brings with it seeds of division, even secession.

This is the very religious, political and cultural totalitarianism that has forced me, and so many others, on the path of exile. If one should be able to expect one's country to offer him or her dignity and security, could I still claim that my native country is really mine? And could this Slovene land that has offered me a refuge, preserved my rights and re-established my liberty, be my homeland, even though I do not speak its language, and I am only able to catch humanity in the looks of people and warmth in their smiles, since I am unable to discern their literary spirit? Has my literary homeland ever existed anywhere other than in my imagination? Finally, is my homeland actually nothing more than my own being, the one I take with me wherever I go, my roots that I plant wherever a friendly soil will welcome them? But if the terror of my exile haunts me every day with that sweet nostalgia for my country, my languages that I am unable to hear anymore, the hustle and bustle of old medinas that used to give me so much inspiration, the political brutality from which I escaped and that I miss ... Every day, I am reassured that my literary country is one of the most welcoming since, although I do not have the same logos as the Slovene people, I nevertheless realize that I share with them the same universal, the same ideal of liberty. Could I ever have reached this universal had I not been anchored in my specificity? Absolutely not.

And so I yearn for the day when the sweet serenity of the Slovene landscape, the discretion, reservation and courtesy of its people towards the wounds I still wait to comprehend myself, the oh so unique colors of its springs emerge like a long, tranquil river in my writing, sweep away all the disgrace of the past and take away in its crystal waves the black scrapings of violence that have stained my pen with blood.

Translated by Tanja Ahlin

Übergänge

(*Rede zur Verleihung des Rauriser Literaturpreises*)

Maja Haderlap

Berg-Orte üben auf mich eine geheimnisvolle Wirkung aus. Sie setzen in mir einen Erinnerungsmechanismus in Gang und wecken gleichzeitig meine Fluchtinstinkte.

In jedem Bergdorf halte ich automatisch Ausschau nach Straßen und Wegen, die aus dem Ort ins Tal oder anderswohin führen. Bergdörfer machen mich unruhig, weil sie mich an meine Kindheit erinnern und daran, wie sehr ich in meinen Texten nach einer Verortung, nach einem Ausgangsort suchte, um ihn gleich darauf verlassen zu wollen, denn das Weggehen und das Zurückkommen vollzogen auf eine, mir nicht immer bewusste Art, die Bewegung meines Schreibens nach.

Ich weiß, dass es die von mir heraufbeschworenen Berg-Orte nur noch ganz vereinzelt gibt, dass sich mittlerweile viele Bergdörfer in Durchzugs- und Tourismussiedlungen verwandelt haben, dass sie ihre alten Geschichten und Erinnerungen abgelegt haben. Und doch sind es gerade die Berg-Orte mit ihrer exponierten Topographie, die das Gehen, das Überqueren von Pässen, Klüften und Übergängen, das Wandern in unwegsamem Gelände zwischen den Sprachen und Grenzen repräsentieren, das wiederum meine Existenz als Autorin bestimmt. Die Berg-Orte sind es auch, die mit ihren Verweisen auf die Tradition den Sinn für die Veränderung, für den Wandel, für den Charakter der Erinnerung schärfen.

Komme ich in ein Bergdorf, erinnere ich mich augenblicklich an Kindheitsgerüche, die ich in meinem Gedächtnis mittrage, an Geschichten, die ich schon vergessen glaubte und die ich, zu kleinen Bündeln gerollt, wieder in meinen Taschen finde. Bei meinen Orts- und Erinnerungserkundungen gewinnen die Geschichten vom Ablegen

einer alten Kultur, einer alten Sprache, von den nachgelassenen Wörtern an Kontur. In einem entvölkerten Bergdorf vollzieht man, ohne es zu wollen, einen kulturellen Wandel nach. Wie sonst könnte man das Bedürfnis erklären, dass man sich nach einem Berggang auch in etwas anderes verwandeln möchte. Sobald man vom Berg herabsteigt, möchte man das Berggewand tauschen mit etwas Städtischem, sich leichtere Schuhe anziehen, wie man sich als Schülerin, bevor man in den Bus stieg, der in die Stadt fuhr, schnell noch die Wimpern tuschte oder andere Hosen anzog.

Einen nicht auf den ersten Blick erkennbaren Erzählfaden aus meinem Roman „Engel des Vergessen“ möchte ich an dieser Stelle aufnehmen. Es ist die Erzählung vom Verlassen einer Sprache und vom Hinübergleiten in eine andere, die schon immer da war, auch wenn sie in meiner Familie nicht unmittelbar gesprochen wurde. Es ist die Geschichte eines Übergangs, einer Metamorphose, eines Verlusts vielleicht, der nicht nur mich betrifft, sondern uns grundsätzlich zum Nachdenken darüber anregen sollte, ob uns der Wandel einer Kultur, das Verlassen einer Sprache ärmer oder reicher machen, wohin die Übergänge führen, zu kulturellem Reichtum oder zur geistigen Verarmung, Versteppung?

Am Beispiel des Slowenischen in Kärnten kann man diese Veränderungen sichtbar machen. Die slowenische Sprache wird in Kärnten von ca. 12.00 Personen gesprochen oder verstanden. Diese Sprache ringt seit Jahrzehnten um ihren Bestand, sie ringt um ihre Funktion im gesellschaftlichen Alltag und um die Anerkennung als zweite Landessprache. Sie ringt darum, ein selbstverständlicher Bestandteil des öffentlichen Lebens zu sein und sich nicht erst durch lautstarke Proteste bemerkbar machen zu müssen. Sie behauptet sich in Familien und in dörflichen Gemeinschaften, aber in den politischen und kulturellen Institutionen des Landes fristet sie das Leben einer Außenseiterin. Sie ist noch immer ein Politikum, das bedeutet, sie muss sich einem Bekennnisprinzip unterordnen, man kann für oder gegen sie sein, man deklariert sich mit ihr. Sie hat in den letzten Jahrzehnten an Geschmeidigkeit und an Lebendigkeit eingebüßt. Sie hat aber auch durch die

zweisprachigen Bildungseinrichtungen an Befähigung gewonnen. Die Kärntner Slowenen wehren sich beharrlich gegen die tägliche Spracherosion, gegen das Verstummen der slowenischen Verständigung. Sie wehren sich, haben aber nicht die finanziellen, wirtschaftlichen und politischen Mittel, um sich darüber hinaus als gesellschaftlich einflussreiche Gruppe zu behaupten. Sie sind in der Defensive.

Seit ich denken kann, bin ich in Kärnten Zeugin einer Verlustgeschichte der slowenischen Sprache. Sie schien immer gegen den Geist der Zeit zu stehen und in politischen und gesellschaftlichen Zusammenhängen immer an der Schwelle zur Erosion. Immer waren es die Beharrlichen, die an ihr festhielten und die Verunsicherten, die sie aufgaben. Dabei ahnten die Beteiligten längst, dass eine Sprache nur von ihrem Gebrauch lebt, als museales Kleinod jedoch verschwindet. Eine Sprache kann nicht nur die Vergangenheit bemühen, um auf ihr Recht zu pochen, sie muss auf ihrer Präsenz im Alltag bestehen. Denn das Gedächtnis ist nicht vererbbar. Die Sprache des Kollektivs und sein Gedächtnis zeugen sich nicht einfach fort. Sie müssen immer wieder neu angeeignet, vermittelt, etabliert, und mit gezielten Praktiken und Maßnahmen am Leben erhalten werden.

Die Beherrschung des Slowenischen in Kärnten verschiebt sich zusehends in eine passive Kompetenz mit erfreulichen Ausnahmen, aber wie wir wissen, sind die Ausnahmen eben nicht die Regel.

Vor diesem Hintergrund hat die Sprache der Kärntner slowenischen Literatur schon viele Jahre etwas von einer Beschwörung an sich. In den literarischen Texten wird die slowenische Sprache phantasiert und gefeiert. Autorinnen und Autoren behaupten, dass das Slowenische eine Art Prägestempel sei, der sich unverrückbar ihrem kulturellen Gedächtnis eingebrannt habe und darum das Schreiben bestimmen müsse. Auch ich habe vor mehr als zehn Jahren noch so gedacht und so empfunden. Auch ich wollte durch mein Schreiben auf Slowenisch ein politisches Zeichen setzen und gegen das Verschwinden der slowenischen Sprache in Kärnten ankämpfen. Was aber ist in der Zwischenzeit geschehen? Zu welchen Verschiebungen ist es in meinem Schreiben gekommen?

Mit meinen Weggang aus den heimatlichen Enklaven habe ich offensichtlich begonnen, mich aus den slowenischen Wörtern zu schälen, mir neue Sprachkleider anzuziehen, mich in neuen Geschichten und Zusammenhängen zu sehen. Ich habe Ausschau nach einer anderen Schreibsprache gehalten, die mir nicht gänzlich fremd ist und mir die größtmögliche gedankliche Bewegungsfreiheit erlaubt. Die deutsche Sprache ist mir zugewachsen, sie ging mir zur Hand. Ich fühlte mich in ihr freier, ungebundener als im Slowenischen, da das Slowenische mit dem schlechten Gewissen der Fortgegangenen belastet war.

Aus dem inneren Kern der slowenischen Geschichte bin ich jedoch nie ausgewandert. Noch immer sehe ich mich in ihr verankert. Womit ich wieder auf den Ort, auf die individuelle Zugehörigkeit zu sprechen komme.

Ich habe in „Engel des Vergessens“ den Versuch unternommen, das in der slowenischen Sprache beheimatete Gedächtnis, die in ihr innewohnende kollektive Erfahrung der Slowen in die deutsche Sprache zu transferieren. Es fand eine Übertragung von Erfahrung statt, die vielleicht auch dazu beigetragen hat, dass sich viele Menschen durch den Text angesprochen fühlen, in einer besonderen Weise auch diejenigen, die noch Restbestände des slowenischen kulturellen Gedächtnisses in sich tragen, aber aufgrund der Assimilation und des Verdrängens der slowenischen Sprache den lebendigen Zusammenhang damit verloren hatten.

Auch ich habe mich erst über die deutsche Sprache den schmerzlichen Erinnerungen annähern können, habe wieder zum Gedächtnis meines Körpers zurückgefunden und bin zu den Gerüchen der Kindheit zurückgekehrt. Über die Sprache ist mir ein neuer Nervenstrang gewachsen, der alle emotionalen Verschüttungen und Verkrustungen überwinden und überlistet konnte.

Den großen Vorteil einer lebendigen Zweisprachigkeit, sehe ich gerade darin, dass man beim Wechsel aus einer Sprache in die andere keinen Bruch und keine Fremdheit empfindet, dass sich über den lebendigen Austausch zwischen den Sprachen auch der persönliche Ausgangsort verdoppelt. Ich sehe mich also mit beiden Beinen in zwei

Sprachen stehen, wobei ich zugeben muss, dass das slowenische Standbein dann und wann ein wenig wackelt. In Kärnten ist es schwer, die spielerische Balance zwischen den Sprachen zu halten, weil das Verhältnis der beiden Sprachen nicht ausgeglichen ist.

Manchmal, wenn ich durch meine Berg-Orte gehe, laufen mir die Worte nach, wie verspielte Welpen, die voller Übermut ihr Nest verlassen hatten. Sie wedeln mit ihren Schwänzen und lecken mir die Füße, damit ich sie aufhebe und an ihnen schnuppere. Manchmal prallen die Wörter in meinem Kopf aufeinander, oder sie verbinden sich, legen sich übereinander, bilden ein neues Worttier, werfen Schatten in die andere Sprache.

Das Schreiben ist ein Prozess, der weiterführt, der voller Versprechen, aber auch mit Ängsten beladen ist. Für mich ist es ein Prozess der Neuschreibung, ein Übergang, ein Grenzgang, ein Aufbruch. In meiner Schreibbewegung gedenke ich immer wieder meiner slowenischen Erstsprache, wie im folgenden Gedicht:

gedächtnis, vergissmeinnicht, monument

was der aufgerissene acker, vor dem
ich stehe, alles versät. die herbstsonne
bewirft schon die wolken mit prunkvollen
farben. auch bei geschlossenen lidern
lodert ihrflammendes kolorit. in der
nähe der höfe, die ich umkreise,
suche ich nach worten, die abgelegt
worden sind, wie ausrangierte geräte,
lese sie auf, wie man dürrre zweige
von den waldsteigen aufhebt und sie
am wegrand häuft. aus den tälern wachsen
die bergrücken zu höheren gipfeln heran.
in meiner stimme kristallisiert die alte
sprache und memoriert die chiffren der
erinnerung: spomin, spominčica, spomenik.
gedächtnis, vergissmeinnicht, monument.

Prehodi

(govor ob podelitvi nagrade »Rauriser Literaturpreis«)

Maja Haderlap

Gorski kraji imajo name skrivnosten vpliv. V meni sprožijo spominski mehanizem ter mi hkrati vzbudijo nagonsko željo po begu.

V vsaki gorski vasi avtomaticno pogledujem, kje so ceste in poti, ki bi vodile iz tega kraja v dolino ali kamorkoli drugam. V gorskih vaseh postanem nemirna, saj me spominjajo na otroštvo in na to, kako sem v svojih besedilih iskala pripadnost nekemu kraju, kako sem iskala izhodišče, ki bi ga takoj nato želeta zapustiti, kajti odhajanje in vračanje je na ne vselej zavesten način zaznamovalo tudi premike mojega pisanja.

Vem, da obstaja le še malo gorskih krajev, kakršne slikam z besedami kot nekakšno zarotitev, ter da so se številne gorske vasi preoblikovale v prepišna tranzitna in turistična naselja ter opustile svoje stare zgodbe in spomine. Pa vendar prav gorski kraji s svojo izpostavljenim topografijo predstavljajo hojo, prečkanje prelazov, premagovanje razpok in prehodov, popotovanje po neprehodnem terenu med jeziki in mejami, ki določa tudi mojo pisateljsko eksistenco. In prav gorski kraji s svojim pričevanjem o tradiciji popotniku izostrijo čut za spominjanje, za preobrate in temeljne značilnosti spomina.

Kakor hitro pridem v gorsko vas, se hipoma spomnim vonjav otroštva, ki jih pomnim, spomnim se zgodb, za katere sem bila prepričana, da sem jih bila že pozabila, zdaj pa jih, zvite v majhne svitke, ponovno odkrijem v žepih. Na mojih raziskovalnih popotovanjih po krajih in spominih se vse ostreje izrisujejo zgodbe o opuščanju neke stare kulture, starega jezika in zgodbe zamirajočih besed. V opuščeni gorski vasici nehote podoživiš kulturni preobrat. Le kako bi sicer lahko pojasnili željo, da bi se po izletu v gore tudi sam najraje preobrazil v nekaj drugega? Kakor hitro se vrneš z gore, bi rad zamenjal pohodniška oblačila

za nekaj mestnega, si obul lažje čevlje, kakor si si kot šolarka, tik preden si vstopila na avtobus za v mesto, še na hitro poudarila trepalnice ali preobleklala hlače.

Na tem mestu bi rada povzela pripovedni tok iz romana *Angel pozabe*, ki morda v knjigi ni tako očiten. Gre za pripoved o zapuščanju enega jezika in drsenju v drugi jezik, ki je bil že od nekdaj prisoten, čeprav ga v moji družini pravzaprav niso govorili. Gre za zgodbo o prehodu, o metamorfozi, morda izgubi, ki ne zadeva le mene, temveč naj nas vse vzpodbudi k razmisleku o tem, ali nas spreminjaanje neke kulture in zapuščanje nekega jezika siromaši ali bogati, kam vodijo ta prehajanja, v kulturno bogastvo ali v duhovno osiromašenje in razraščanje pustinje.

Vse te spremembe lahko ponazorimo s primerom slovenščine na Koroškem. Na Koroškem slovenščino govoriti ali razume okrog 12.000 oseb. Jezik se že desetletja bori za obstanek, bori se za svojo vlogo v družbenem vsakdanu in za priznanje kot drugi jezik te dežele. Bori se, da bi bil samoumevni sestavni del javnega življenja in da mu ne bi bilo treba opozarjati nase z glasnimi protesti. Do izraza prihaja v družini in v vaških skupnostih, v deželnih političnih in kulturnih ustanovah pa ostaja potisnjena na rob. Še vedno je predmet političnih razprav, kar pomeni, da je podvržen načelu opredelitve, lahko si za ali proti, jezik te določa. V zadnjih letih je vse manj okreten in živ. Po drugi strani pa je tudi s pomočjo dvojezičnega šolstva pridobil na številu tistih, ki ga razumejo. Koroški Slovenci se vztrajno borijo proti vsakodnevni eroziji jezika, proti zamiranju slovenskega sporazumevanja. Borijo se, vendar nimajo na voljo finančnih, gospodarskih in političnih sredstev, da bi se uveljavili kot družbeno vplivna skupina. So v defenzivi.

Odkar pomnim, sem na Koroškem priča izginjanju slovenskega jezika. Duh časa mu nikdar ni bil naklonjen in v političnem in družbenem kontekstu je bil ves čas na robu erozije. Kleni so se ga oklepali, omahljivi so ga opuščali. Ob tem pa so vsi že dolgo slutili, da jezik živi od rabe in izgine, kakor hitro se spremeni v muzejsko dragocenost. Jezik se ne more sklicevati le na preteklost, ko terja svoje pravice, temveč mora biti dejansko prisoten v vsakdanu. Spomin namreč ni deden.

Kolektivni jezik in spomin se ne prenašata preprosto iz roda v rod. Vedno znova ju je treba ponovno osvojiti, posredovati, uveljavljati ter ohranjati pri življenju s pretehtanimi praksami in ukrepi.

Obvladovanje slovenščine na Koroškem je vse bolj pasivno, z razveseljivimi izjemami sicer, toda kakor vemo, izjeme pač niso pravilo.

V tem kontekstu je jezik slovenske koroške književnosti že mnogo let neke vrste zarotitev. V literarnih besedilih razglabljajo o slovenskem jeziku in ga slavijo. Avtorice in avtorji trdijo, da je slovenščina nekakšen pečat, ki se je neizbrisno vtisnil v njihov kulturni spomin in zato mora določati njihovo pisanje. Tudi sama sem pred več kot desetimi leti še razmišljala in čutila podobno. Tudi sama sem s pisanjem v slovenščini želeta delovati politično in se boriti proti izginjanju slovenskega jezika na Koroškem. Toda kaj se je zgodilo v vseh teh letih? Do kakšnih premikov je prišlo v mojem pisanju?

Ko sem odšla iz domačih enklav, sem očitno začela slačiti slovenske besede in si nadevati nova jezikovna oblačila ter se znašla v novih zgodbah in kontekstih. Iskala sem nov jezik za svoje pisanje, ki mi ne bi bil povsem tuj ter bi mi dovoljeval kar največji miselni manevrski prostor. Nemški jezik mi je postajal vse bližji, šel mi je na roko. V njem sem se počutila bolj svobodno, manj vezano kot v slovenščini, saj je bila slovenščina obremenjena s slabo vestjo zaradi mojega odhoda.

Vendar se nisem nikoli izselila iz osrčja slovenske zgodovine. Še vedno sem zasidrana v njej. In s tem se ponovno vračam h kraju, k individualni pripadnosti.

V knjigi *Angel pozabe* sem se lotila poizkusa ter spomin, ki domuje v slovenskem jeziku in zajema kolektivno izkustvo Slovencev, prenesla v nemški jezik. Prišlo je do prenosa izkustva, kar je morda prispevalo k temu, da je besedilo nagovorilo marsikoga, na prav poseben način tudi vse tiste, ki v sebi še nosijo sledi slovenskega kulturnega spomina, vendar so zaradi asimilacije in potlačitve slovenskega jezika izgubili živi stik z njim.

Tudi sama sem se šele s pomočjo nemškega jezika lahko približala bolečim izkušnjam, ponovno sem vzpostavila stik s spominom svojega telesa in se vrnila vse do vonjav svojega otroštva. S pomočjo jezika je v

meni zraslo novo živčevje, ki je lahko preseglo in prelisičilo vse emocionalne naplavine in zarastline.

Veliko prednost žive dvojezičnosti vidim ravno v tem, da pri prehajanju iz enega jezika v drugega ne občutiš nikakršnega preloma in nimaš občutka tujosti ter se v živi izmenjavi med jezikoma podvoji tudi tvoje osebno izhodišče. Tako menim, da z obema nogama trdno stojim na tleh v obeh jezikih, pri čemer moram priznati, da mi slovenska noga, kadar težišče prenesem nanjo, nekoliko kleca. Na Koroškem je težko ohraniti igrivo ravnovesje med jezikoma, ker sámo razmerje med temo dvema jezikoma ni uravnovešeno.

Včasih mi besede, ko hodim po svojih gorskih krajih, sledijo kot igrivi volčiči, ki so zvedavo zapustili svoj brlog. Mahajo z repki in mi ližejo stopala, da bi jih vzela v naročje in jih povonjala. Včasih besede v moji glavi trčijo druga ob drugo ali pa se spojijo, ležijo ena na drugo, ustvarijo novo besedno žival in mečejo sence na drugi jezik.

Pisanje je proces, ki vodi dalje, ki je poln obetov, a je tudi obremenjen s strahovi. Zame je to proces ponovne opredelitve same sebe prek pisanja, prehod, hoja po robu in podajanje na nove poti. V svojih pisateljskih premikih se vedno spominjam svojega slovenskega prvega jezika, kakor na primer v naslednji pesmi:

spomin, spominčica, spomenik

kaj vse razseje razklano polje,
pred katerim stojim. jesensko sonce
že obmetava oblake z razkošnimi
barvami. še pri zaprtih vekah tli
njegov plamteči kolorit. v bližini
kmetij, okrog katerih krožim,
iščem besede, ki so jih
odložili kot odsluženo orodje,
pobiram jih, kakor nabiraš dračje
na gozdnih pobočjih in ga
kopičiš ob poti. gorski hrbiti
iz dolin rastejo v višje vrhove.
v mojem glasu kristalizira stari
jezik in memorira šifre spomina:
spomin, spominčica, spomenik.
gedächtnis, vergissmeinnicht, monument.

Prevedla Amalija Maček (prevod pesmi v sodelovanju z avtorico)

Transitions

(*Address upon Receiving the Rauriser Literary Award*)

Maja Haderlap

Alpine communities have a mysterious effect on me. They trigger a mechanism of recollection while at the same time stoking my flight instincts.

Whenever I'm in an alpine village, I am instinctively on the lookout for streets and paths that lead down to the valley or to another place. Alpine villages make me feel uneasy because they remind me of my childhood and of how, in my texts, I was searching for a determination of position, a point of departure, only to want immediately to leave that point behind; for departing and returning have determined, not always in a conscious way, the movement of my writing.

I know that now only very few of the alpine communities I have evoked are still around, that many mountain villages have since transformed themselves into tourist settlements to be passed through, that they have cast off their old stories and memories. And yet it is precisely alpine communities, with their exposed geography, that epitomize the walking, the traversing of passes, the chasms and transitions, and the wandering in that almost impassable terrain between languages and borders which redetermines my existence as an author. In addition, alpine communities' acknowledging of tradition sharpens the sense of change, of transformation, of the character of memory.

As soon as I arrive in a mountain village, I immediately recall the scents of childhood stored away in my memory, and stories I believed forgotten I find rolled up in small bundles in my pockets. In my explorations of places and memory, stories about casting off an old culture, an old language, stories about words of yesteryear, become clearer. In a depopulated mountain village one reconstructs, without

wanting to, a cultural transformation. How else could one account for the need, after a walk in the mountains, to want to change into something else? As soon as one descends from the mountains, one wishes to trade mountain garb for urban dress, to put on lighter shoes, like a schoolgirl who, before boarding the bus to go to town, quickly dabs on mascara or changes into another pair of trousers.

At this point I would like to draw attention to a narrative thread that is not immediately apparent in my novel *Engel des Vergessens* (The Angel of Forgetting). It is the story of leaving one language behind and slipping into another language, one that was always present, even when it was not directly spoken within my family. It is the story of a crossing, a metamorphosis, perhaps of a loss, a story that concerns not only me, rather, should inspire us to reflect fundamentally on whether the transformation of a culture, the leaving-behind of a language, makes us poorer or richer, to reflect on where the transitions lead, to cultural wealth or to intellectual poverty, desolation?

The example of Slovenes in Austrian Carinthia can make these changes evident. Slovene is spoken by or understood by 12 000 people in Austrian Carinthia. For decades this language has been struggling to survive and to be accepted both as an element of everyday social life and as the second language of the land. It is struggling to be a self-understood component of public life and not to have to make itself noticed by means of noisy protests. It asserts itself in families and in village communities, but in the political and cultural institutions of the land it ekes out its existence as an outsider. It is still a political issue, which means it has been forced into becoming a matter of confession; whether for or against it, one is making a clear statement through it. In recent decades Slovene has surrendered suppleness and fecundity. But it has also, through the bilingual educational institutions, gained in capability. Slovenes in Carinthia tenaciously resist daily linguistic erosion, the dying away of the possibility of making oneself understood in Slovene. Though they are resistant, they lack the financial, economic and political means to go further and assert themselves as a socially influential group. They are on the defensive.

For as long as I can remember, I have been witnessing the Slovene language's story of loss in Austrian Carinthia. It always seemed to be defying the spirit of the times while, in political and social terms, being on the verge of erosion. The tenacious have always clung to it, while the less secure have given up on it. And yet, those involved have long known that only through usage does a language survive and that if it becomes a mere antique shop treasure it vanishes. A language cannot engage only the past in standing up for its rights; it must also insist on its presence in daily life. For memory is not hereditary. The language of the collective and its memory do not procreate. They must always be acquired anew, imparted, established, and kept alive by means of specific practices and actions.

Knowledge of Slovene in Austrian Carinthia is, noticeably, becoming a passive competence, and though there are some happy exceptions, we know that exceptions are not the rule.

Against this background, the language of Slovene literature from Austrian Carinthia has implied, already for many years now, something of an invocation. In literary texts the Slovene language is raved about and celebrated. Female and male authors alike have claimed that Slovene is a sort of brand mark that, having been indelibly seared into their cultural memory, must necessarily determine their writing. I, too, for more than ten years still thought and felt that way. I, too wanted, by writing in Slovene, to make a political statement and fight against the disappearance of the Slovene language in Austrian Carinthia. But what has happened in the meantime? What shifts have occurred in my writing?

By leaving the enclave of my home I have clearly begun to peel off Slovene words, to don new linguistic attire, to see myself in new stories and contexts. I have kept watch over another written language, one which is not entirely foreign to me and which allows me the greatest intellectual freedom of action. The German language has grown over me, leant me a helping hand. I felt freer, less constrained in it than in Slovene, since Slovene was burdened by the guilty conscience of the one who has walked away.

And yet, I have never moved away from the inner core of Slovene history. I still see myself anchored in it. And with that I once again turn to place, to the personal sense of belonging.

In *The Angel of Forgetting* I made my first attempt to transfer into German both the memory that was at home in Slovene and the inherent collective experience of the Slovenes. What occurred was a transference of experience and it was perhaps this transference that contributed to the fact that many individuals felt that the text was addressing them, especially those who carry the remainders of the Slovene cultural memory within themselves but who, owing to assimilation and their having suppressed the Slovene language, have lost their living link to it.

Not until I, too, approached painful memories via the German language could I find my way back to the memory of my body and return to the scents of my childhood. A new linguistic nerve fibre has grown in me, one which has been able to overcome and get the better of all emotional spills and scabs.

In my view the greatest advantage of a living bilingualism lies precisely in feeling no rupture and no foreignness when switching from one language to the other, in the doubling that occurs in the living exchange both between the languages and the personal point of departure. I see myself, thus, standing with both legs in both languages, even though I must admit that from time to time the Slovene supporting leg wobbles a bit. In Austrian Carinthia it is difficult to maintain the playful balance between the languages because of the uneven relation between the two languages.

As I stroll through my alpine communities, words sometimes run after me like playful puppies that have exuberantly left their lair. They wag their tails and lick my feet for me to pick them up and sniff at them. Sometimes the words collide in my head, or they link up, lie on top of each other, form a new word-animal, throwing shadows over the other language.

Writing is a process that – though it strikes out with many a promise – is also laden with fears. For me it is a process of rewriting, a transition,

a crossing of borders, a breaking away. The gesture of my writing also evokes Slovene, my first language, as in the following poem:

memory, forget-me-not, monument

how the harvested field that lies before me
spreads its seed around. the autumnal sunshine
rains down upon the clouds its splendorous
colours. and even through closed eyelids
the fiery colours blaze. nearby the
farmyards around which I'm pacing
I'm in search of words that have been cast off,
like instruments that have been discarded,
I gather them up, just as dry branches
from forest trails are picked up and piled
to the wayside. from down in the valleys.
the ridges of mountains rise into higher peaks.
the old language crystalizes in my voice,
and I learn by heart the cyphered code of
recollection: spomin, spominčica, spomenik.
memory, forget-me-not, monument.

Translated by Jason Blake

Dobitnik štipendije SEP 2011
CEI Fellowship Winner 2011

Ognjen Spahić, Črna gora / Montenegro

Ognjen Spahić se je rodil leta 1977 v Podgorici v Črni gori. Je romanopisec in eseijist. Spahić je izdal dve zbirki esejev: *Sve to* (Vse to, 2001) in *Zimska potraga* (Zimsko zasledovanje, 2007). Za roman *Hansenova djeca* (*Hansenovi otroci*, 2004) je leta 2005 prejel nagrado Meše Selimovića za najboljši sodobni roman z območja Hrvaške, Srbije, Črne gore ter Bosne in Hercegovine. Za omenjeni roman je prejel tudi nagrado festivala Ovid 2011, odlikovanje za najboljše prizno delo, prevedeno v romunščino. Do sedaj je bilo delo objavljeno v angleški, romunski, madžarski in makedonski izdaji. Roman je leta 2011 izšel tudi v slovenskem prevodu Deana Rajčića pri Študentski založbi v Ljubljani. Spahićevi kratke zgodbe in eseji so bili prevedeni v češčino, grščino, turščino, romunščino, bolgarščino, angleščino, albansčino in nemščino. Njegova kratka zgodba *Raymond Is No Longer with Us – Carver Is Dead* (*Raymond je mrtev. Umrl je Carver, sem rekel*), ki jo je leta 2008 v slovenščino prevedel Urban Vovk, je bila objavljena v antologiji *Best European Fiction 2011* (Najboljša evropska proza 2011), ki jo izdaja založba Dalkey Archive Press iz Chicaga. Spahić živi in dela v Podgorici.

Ognjen Spahić was born in 1977 in Podgorica, Montenegro. He is a novelist and short story writer. Spahić has published two collections of short stories: *Sve to* (All That, 2001) and *Zimska potraga* (Winter Search, 2007). His novel *Hansenova djeca* (*Hansen's Children*, 2004) won him the 2005 Meša Selimović Prize for the best new novel from Croatia, Serbia, Montenegro and Bosnia-Herzegovina. It also won the 2011 Ovid Festival Prize, an award for the best fiction translated into Romanian. To date, the novel has been published in English, Romanian, Hungarian and Macedonian editions. The novel *Hansen's Children* was also translated into Slovene by Dean Rajčić and published by Študentska založba in Ljubljana in 2011. Spahić's short stories and essays have been translated into Czech, Greek, Turkish, Romanian, Bulgarian, English, Albanian and German. His short story *Raymond Is No Longer with Us – Carver Is Dead*, also translated into Slovene in 2008 by Urban Vovk, was included in the anthology *Best European Fiction 2011* published by Dalkey Archive Press in the USA. Spahić lives and works in Podgorica.

Na pogrešnom mjestu

Ognjen Spahić

S koferima su pretrčali omanji trg i zatim sjeli na te iste kofere, sklonjeni od kiše i mokri, u porti katedrale. Disali su halapljivo, otvorenih usta, zagledani u stolice rasute po izlizanim kamenim pločama koje su se presijavale kad god bi bljesnulo gore, iznad grada, visoko u brdima. Udišući vlažni zrak, ona je prebrojala dvadeset devet stolica na trgu i onda pogledala u svoje grudi. Kapljice su se slivale ispod dubokog izreza haljine, klizile su između dojki praveći krug na sredini stomaka. Uljepljene crne vlasti učinile su njeno lice dužim nego što jeste. Kada je sakupila debeli pramen i pokušala da ga iscijedi, na pločnik je palo tek nekoliko krupnih kapi začinjenih mirisom parfema. „Ovo se nikada neće osušiti“ kazala je i snažno zavrtjela glavom. „Prskaš“ rekao je s drugog kofera, crvenog kofera. Nosio je njene stvari još od automobila, i dok su pretrčavali trg osluškivao je tupo zveckanje kozmetičkog pribora. Parfem koji je koristila posljednjih mjeseci nije mu se dopadao. Dugo je ostajao na nepcima: mijenjao je ukus cigareta, zavlačio se između čaršava i stranica knjiga. Dlanom je obrisao lice poprskano sitnim česticama i osjetio travoge poznatog mirisa. „Koliko stolica!“ rekao je ioblizao usne nadajući se da time neće zakačiti još nekoliko molekula. „Dvadeset devet stolica“ rekla je poništavajući njegove misli. „Brojala si?“ pokušao je da razazna oblike u polumraku. „Dvadeset devet“ rekla je tražeći njegove oči. Pogledala ga je kao da taj broj znači nešto posebno. Razbacane po trgu, neke prevrnute na stranu, neke sa krivim nogama upрtim ka nebu, ličile su na velike insekte umorene kišom.

Hrapavi ženski glas je učinio da oboje pogledaju u neprijatni mrak za njihovim leđima, prema vratima katedrale. „Najbolje je nikada se ne šišati u nedjelju. A dobro je izostaviti i ponedjeljak. Odrežete li kosu u utorak, dugo ćete živjeti, ali je najbolje ošišati se u petak“ razaznali su

siluetu tek kada se pomjerila i podigla ruke da popravi maramu. Starica je sjedjela u čošku, sa desne strane crnih vrata. „Nikad u nedjelju. Nikad...“ kazala je i zabrinuto klimnula prema nebu. „Šta ja sad da radim sa mokrim stolicama?“ zabrinuto je stisnula usne i očima pokazala na trg. „Čim je počela kiša, razbježali se đavoli... A meni ostavili stolice“ kazala je, mijenjajući raspored nekih stvari na stolčiću pred koljenima. „Cio dan i ništa“ podigla je pregršt sitnih raspeća uvezanih istom žicom okačenom o palac. Na dlanu je stojala gipsana replika katedrale. „Kupi katedralu. Pokloniću gospodici krst. Kupi tri krsta i dobićeš katedralu. Danas imаш sreće. Hajde... Uzmi... Daće bog...“ rekla je primičući maketu ka njegovom licu. Ali on nije gledao u gipsani odlivak. Netremice je posmatrao veoma dugački zacrnjeni nokat palca kojim je provirivao iznad zvonika minijатурne katedrale. Odmahnuo je glavom i skrenuo pogled. „Nećeš ni ti?“ okrenula se prema djevojci. Ona je sjedjela na crnom omanjem koferu u kojem su, uredno poslagane, ležale njegove stvari. Dok su trčali preko trga, kofer joj je iskliznuo među stolice i skvasio se s jedne strane. Podižući ga, pomislila je kako bi se u drugačijim okolnostima vjerovatno glasno nasmijali glumeći panični bijeg pred krupnim kišnim kapima. Mislila je o tome i dok je gledala lice pogrbljene žene s raspećima i katedralom. Kada je sa usiljenom ljubaznošću izgovorila „Ne hvala“ starica je ljutito zvecnula relikvijama i potom sa dva prsta začeprkala po jeziku. „Dlaka“ rekla je pokazujući palac i kažiprst. „Puna usta dlaka“ kazala je i pljunula sa strane. „Onda da mi pomognete sa stolicama? Hajde... Hajde... Daće bog... Jedva kaplje“ pogledala je ka oblacima iz kojih je još uvijek lilo. „Šta treba sa stolicama?“ upitao je i ustao sa kofera. Starica je začas nestala u mraku. Teška drvena vrata katedrale su zaškripala propuštajući mirise ustajale hladnoće i voštanica. „Ovamo ih daj. Tamo slaži. Lijevo... Hoćeš ili nećeš?“ U dubini zacrnjenog prostora nazirali su se redovi klupa i masivni stubovi od alabastera. Zavrnuo je rukave mokre zelene košulje, pogledao u djevojku na crnom koferu i slegnuo ramenima. Ona je podigla obrve i usnama, gotovo bez glasa, prošaputala „Odvratna je“. Zakoračio je preko trga i prvu stolicu zgrabio za željezne noge. Bila je teža nego što je pretpotstavljaо. S mukom je dohvatio još jednu i drveni naslon prislonio na grudi. Nespretno

je koračao osjećajući kako umašćene mokre šipke klize iz ruku. Stisnuo je još jače, a onda je odlučio da jednu stolicu mora ispustiti. Tresak je namamio staricu iz mraka i probudio nekoliko golubova koji su se skrivali duboko u porti katedrale. Spustio je i drugu stolicu na pločnik. Osjećao je udarce krupnih kapi na leđima i licu. Raširio je prste zureći u svoje dlanove. Dugačke crne dlake uvijale su se među prstima, a kada je s gađenjem snažno otresao ruke primjetio je nešto svijetlijе ali i tamne vlasti po košulji, sakupljene oko džepova. Sa vrhova prstiju su se cijedile kapi izmiješane sa rđom. Uzdržao se da glasno ne opsuje. Pomirisao je dlanove i jasno osjetio miris metala izmiješan sa otužnim zadasima tuđih dlaka. Progutao je mučninu i bockanje na nepcima. U maloj mutnoj lokvi ležale su otvorene makaze. Starica je gledala sa vrata očekujući njegov naredni pokret. No on je ipak odlučio da će unijeti te stolice, jednu po jednu, dvadeset devet puta. Nadao se da će mu to podariti barem kratkotrajni osjećaj dovršenosti i spokoja. Bilo mu je potrebno da osjeti takvo što. Djevojka je zapalila vlažnu cigaretu i prekrstila noge. Mokri krug na njenom stomaku lagano je dobijao obrise lica. Nadlanicom je očistio čelo i zardjali predmet uhvatio još snažnije. Odjurio je prema katedrali odlučan da posao završi odgovorno i brzo.

Dočekao ga je potpuni marak. Treperave tačke plamena, daleko iza stubova, činile su tamu nepodnošljivom. Spustio je stolicu očekujući da će svakog trenutka izroniti to neprijatno lice; očekivao je glas koji će postaviti koordinate ali ništa se nije događalo. Više ga je uznemiravalо potpuno odsustvo zvukova nego li tama. Duboko je udahnuo i odmah počeo da zamišlja ljude čije je mirise i dlake sada nosio na svom tijelu, na svojoj odjeći. „Najbolje je nikada se ne šišati u nedjelju. U pravu je majka“ sada je to bio muški glas koji je dolazio zdesna. „Otišla je da se pomoli. Ništa ne brini... Ona je tu negdje, u klupama“ rekao je primičući se. Sve je izgledalo kao kakva jeziva zamka, mislio je uzmičući ka izlazu. „Ja ču ti pokazati šta da radiš sa stolicama. Nemoj da brineš“ kazao je i pojavio se na vratima okrećući velike točkove invalidskih kolica. „Lijep dan gospodice. Mogu li dobiti cigaretu? Imate jednu višku?“ primakao se crnom koferu i ispružio dlan. Zadržala je već pripaljenu cigaretu među usnama i potražila kutiju u tašni. „Izvolite“ uzeo

je cijelu kutiju i istresao dvije cigarete. „I jednu za kasnije. Uz večeru. Što da ne? Majka spremi večeru“ rekao je. Sa tankim štapom koji mu je ležao u krilu kucnuo je dva puta po koferu i vratio marlboro. „Hvala gospođice. Lijep kofer. Ali prljav kofer. Šta li je unutra?“ tiho se nasmijao oblizujući crvene usne. Njegove usne bile su mlađe od lica, pomislila je. „Nek‘ se nose vragovi... Vidjeli ste to?“ još se primakao djevojci i oboje ih zavjerenički osmotrio. Povjerovala je u trenutku da rukom kreće prema njenom koljenu i blago je ustuknula, no on je samo kratko dohvatio rub haljine i skupljene prste pažljivo primakao licu. „Dlake posvuda“ rekao je. „To je loš znak. Nikad u nedjelju, nikad u nedjelju...“ dodao je i razvijao dlake sa strane, a zatim okrenuo samo lijevi točak i naglo zarotirao kolica. „Hoćeš da završiš ili nećeš? Ako nećeš... Nemoj...“ čovjek je sada stajao na sredini trga spremajući se da nastavi posao. Na trenutak je bio zamrznut strahom, osjećanjem mržnje i gađenja: prema stolicama, katedrali, koferima, prema starici i njenom sinu; prema ženi na crvenom koferu sa njegovim stvarima koju je odavno prestao da voli. Snažno je zgrabio stolicu i zavitlao je preko trga. Nije sačekao pad već je hitro zakoračio u pravcu katedrale kao da kreće u konačni obračun. Stolica je udarila visoko u zid i završila na pločniku uz bezličan tresak. Nervozno pokušao da se osloboди dlaka sa košulje i odlučio da će kasnije baciti tu zelenu krpu prepunu tuđih mirisa. Ali sada mora što prije otići odavde. Mora pobjeći na sigurno, toplo, i dobro osvijetljeno mjesto. Sam ili udvoje, svejedno. Zgradio je kofer i rekao: „Idemo! Odmah!“ Zažmурio je ne želeteći kišu u očima i potrčao preko trga nadajući se da će, gotovo nasumice, ultijeti u neku od uskih ulica koje vode izvan zidina starog grada. Zašao je u omanji zasvođeni hodnik i ubrzo stigao do zida sa teškim drvenim vratima i zardalim katancem. Vratio se istim putem, sada nešto sporije ali ipak dovoljno brzo da ne primijeti čelave, svježe izbrijjane glave koje su provirivale sa prozora, iza zavjesa i saksija sa cvijećem; koje su lagano nicale iza prozorskih stakala, poput otrovnih noćnih gljiva prateći očima njegove pokrete.

Bjeličaste glave djece i crvene glave staraca na čija je tjemena utrljano lavandino ulje. Izdužena i blijeda lica žena, zasvođena nabranim

čelima, bez obrva, bez kose. Zastao je kraj stolica trudeći se da uspori disanje. Vrata katedrale su bila zatvorena. Žena je je sada bila sama. Sjedjela je na koferu dlanova sastavljenih u molitvu. Činilo mu se da njeno tijelo podrhtava. Ispravio je jednu od razbacanih slolica i sjeo nasred trga. Bilo mu je potrebno nekoliko sekundi odmora. Primijetio je da se u sitnim lokvama na površini uglačanog kamena presijavaju blijeda svjetla okolnih kuća. Podigao je glavu i uz malo napora napravio puni krug osmatrajući prozore. Gledajući čelave utvare osjećao je da njegovo tijelo lagano gubi snagu, da se mijenja i prilagođava nekim tajnim zakonima. Tada je sporo ali snažno zatvorio oči. Tada je pomislio kako mu ništa drugo nije preostalo.

Na napačnem kraju

Ognjen Spahić

S kovčkoma sta pretekla manjši trg in se, potem ko sta vsa mokra poiskala zavetje pred dežjem v vhodu katedrale, usedla nanju. Dihala sta hlastaje, z odprtimi ustimi in bila zagledana v stole, razmetane po izlizanih kamnitih ploščah, ki so se zableščale vsakič, ko je zabliskalo zgoraj nad mestom, visoko v gorah. Ona je, vdihavajoč vlažen zrak, preštela devetindvajset stolov na trgu in se zazrla v svoje prsi. Kapljice so se zlivale pod globokim izrezom obleke, drsele so med dojkami in naredile krog na sredini trebuha. Sprijeti črni lasje so naredili njen obraz daljši, kot je bil v resnici. Ko jih je zbrala v debel pramen in ga skušala ozeti, je na pločnik padlo le nekaj debelih kapelj, začinjenih z vonjem parfuma. »To se nikoli ne bo posušilo,« je rekla in sunkovito stresla z glavo. »Špricaš,« je rekел z drugega kovčka, z rdečega kovčka. Nosil je njene stvari že od avtomobila, in ko sta tekla čez trg, je prisluškoval zamolkemu žvenketanju kozmetičnega pribora. Parfum, ki ga je uporabljala zadnje mesece, mu ni bil všeč. Dolgo je ostajal na nebu v ustih: spreminjal je okus cigaret, vlačil se je med rjuhe in strani knjig. Z dlanjo si je obriral obraz, poškropljen z drobnimi delci, in zaznal sledove znane dišave. »Koliko stolov!« je rekел in si obliznil ustnice v upanju, da s tem ne bo oplazil še kakšne molekule. »Devetindvajset stolov,« je rekla in s tem izničila njegove misli. »Si štela?« je skušal razločiti oblike v polmraku. »Devetindvajset,« je rekla in iskala njegove oči. Pogledala ga je, kot da bi ta številka pomenila kaj posebnega. Stoli, ki so bili razmetani po trgu, nekateri prevrnjeni na bok, drugi z ukrivljenimi nogami, uprtimi v nebo, so spominjali na velike žuželke, ki jih je utrudil dež.

Raskav ženski glas je povzročil, da sta oba pogledala v neprijetni mrak za svojima hrbtoma proti vratom katedrale. »Najbolje je, da se človek nikoli ne striže v nedeljo. Dobro pa je, da izpusti tudi ponedeljek.

Če si postrizjeta lase v torek, bosta dolgo živila, najbolje pa se je ostriči v petek.« Silhueto sta razločila šele, ko se je ta premaknila ter dvignila roke, da popravi robec. V kotu, na desni strani črnih vrat je sedela starka. »Nikoli v nedeljo. Nikoli ...« je rekla in zaskrbljeno pokimala proti nebu. »Kaj naj zdaj počnem z mokrimi stoli?« je zaskrbljeno stisnila ustnice in z očmi pokazala na trg. »Brž ko je začelo deževati, so se razbežali, hudiči ... Meni pa so pustili stole,« je rekla in spremenila vrstni red nekaterih predmetov na stolčku pred koleni. »Ves dan, pa nič,« je dvignila prgišče drobnih razpel, ki so bila zvezana z eno samo žico, obešeno na palec. Na njeni dlani je stala mavčna kopija katedrale. »Kupi katedralo. Gospodični bom podarila križ. Kupi tri križe in dobil boš katedralo. Danes imas srečo. Daj ... Vzemi ... Bog bo dal ...,« je rekla in približala maketo njegovemu obrazu. Toda on ni gledal v mavčni odlitek. Ne da bi trenil z očmi, je opazoval zelo dolg počrneli noht palca, ki je kukal nad zvonikom miniaturne katedrale. Odmahnil je z glavo in odvrnil pogled od nje. »Ti prav tako ne boš?« se je obrnila k dekletu. Ta je sedela na manjšem črnem kovčku, v katerem so skrbno zložene ležale njegove stvari. Medtem ko sta tekla čez trg, ji je kovček zdrknil med stole in se zmočil z ene strani. Ko ga je dvigala, je pomislila, kako bi se v drugačnih okoliščinah oba verjetno glasno smejala, medtem ko bi odigrala panični beg pred velikimi dežnimi kapljami. O tem je razmišljala tudi med gledanjem obraza grbaste ženske z razpeli in katedralo. Ko je s prisiljeno prijaznostjo izgovorila: »Ne, hvala,« je starka jezno zažvenketala z nabožnimi spominki in nato z dvema prostoma začela brskati po jeziku. »Dlaka,« je rekla in pokazala palec ter kazalec. »Polna usta dlak,« je dejala in pljunila vstran. »Mi bosta torej pomagala s stoli? Dajta ... Dajta ... Bog bo dal ... Samo malo kaplja,« je pogledala proti oblakom, iz katerih je še vedno lilo. »Kaj je treba storiti s stoli?« je vprašal in vstal s kovčka. Starka je v trenutku izginila v mraku. Težka lesena vrata katedrale so zaškripala in spustila skozi vonjave postanega mraza ter voščenic. »Sem jih daj. Tam zlagaj. Levo ... Boš ali ne boš?« V globini počrnelega prostora je bilo nejasno videti vrste klopi in masivne stebre iz alabastra. Zavihal je rokave mokre zelene srajce, se zazrl v dekle na črnem kovčku in skomignil z rameni.

Ona je dvignila obrvi in z ustnicami skorajda brez glasu zašepetala: »Odvratna je.« Zakorakal je proti trgu in prvi stol zgrabil za železne noge. Bil je težji, kot je predvideval. S težavo je prijel še enega in prislonil leseno naslonjalo k prsim. Nerodno je korakal in pri tem čutil, kako mu zamaščene mokre palice drsijo iz rok. Stisnil je še močnejše, potem pa je uvidel, da mora en stol izpustiti. Tresk je privabil starko iz mraka in prebudil nekaj golobov, ki so se skrivali globoko v vhodu katedrale. Na pločnik je spustil še drugi stol. Na hrbtnu in obrazu je začutil udarce debelih kapelj. Razširil je prste in se zazrl v svoje dlani. Dolge črne dlake so se zavijale med prsti, ko pa je z gnusom močno stresel roke, je opazil nekoliko svetlejše pa tudi temne lase na srajci, zbrane okrog žepov. S konic prstov so se cedile kaplje, pomešane z rjo. Hotel je glasno zakleti, vendar se je vzdržal. Povohal je dlani in jasno zaznal vonj po kovini, pomešan z zoprnim vonjem tujih dlak. Požrl je siljenje na bruhanje in zbadanje na nebu. V nekoliko motni luži so ležale razprte škarje. Starka je gledala z vrat in čakala na njegov naslednji gib. Toda on se je vendarle odločil, da odnese ta dva stola noter, enega po enega, devetindvajsetkrat. Upal je, da mu bo to podarilo vsaj kratkotrajjen občutek dovršenosti in miru. Tak občutek je potreboval. Dekle je prižgal vlažno cigareto in prekrižalo noge. Mokri krog na njenem trebuhu je počasi dobival obrise obraza. S hrbtno stranjo dlani si je očistil čelo in še močnejše prijel zarjaveli predmet. Odhitel je proti katedrali, odločen, da konča delo odgovorno in hitro.

Pričakal ga je popoln mrak. Zaradi miglajočih plamenčkov daleč za stebri je bila tema neznosna. Spustil je stol in pričakoval, da se bo vsak trenutek prikazal ta neprijetni obraz; pričakoval je glas, ki bo postavil koordinate, toda nič se ni zgodilo. Bolj ga je vznemirjala popolna odsotnost zvokov kot pa tema. Globoko je vdihnil in si začel takoj predstavljal ljudi, katerih vonje in dlake je zdaj nosil na svojem telesu, na svoji obleki. »Najbolje je, da se človek nikoli ne striže v nedeljo. Mati ima prav,« se je zdaj oglasil moški glas, ki je prihajal z desne. »Šla je molit. Nič ne skrbi ... Tu nekje je, v klopeh,« je rekel in se približal. Vse je videti kot kakšna grozljiva zanka, je razmišljjal, medtem ko se je umikal k izhodu. »Jaz ti bom pokazal, kaj početi s stoli. Ne skrbi,«

je rekel, nakar se je prikazal na vratih in pri tem vrtel velika kolesa invalidskega vozička. »Lep dan, gospodična. Lahko dobim cigaret? Imate kakšno odveč?« se je približal črnemu kovčku in iztegnil dlan. Že prižgano cigaretto je zadržala med ustnicami in poiskala škatlico v torbici. »Izvolite.« Vzel je celo škatlico in stresel iz nje dve cigareti. »Še eno za pozneje. Po večerji. Zakaj pa ne? Mati pripravlja večerjo,« je rekel. S tanko palico, ki mu je ležala v naročju, je dvakrat udaril po kovčku in vrnil marlboro. »Hvala, gospodična. Lep kovček. Ampak umazan kovček. Le kaj je v njem?« se je tiho zasmejal in si obliznil rdeče ustnice. Njegove ustnice so bile mlajše od obraza, je pomislila. »Naj se poberejo, vragi ... Ste videli to?« še bolj se je približal dekletu in oba zarotniško pogledal. Za trenutek je pomislila, da gre z roko proti njenemu kolenu, in se rahlo umaknila nazaj, on pa je le na kratko prijel rob njene obleke in stisnjene prste pozorno približal obrazu. »Povsod dlake,« je rekel. »To je slab znak. Nikoli v nedeljo, nikoli v nedeljo ...« je dodal in razpihnil dlake vstran, nato pa je obrnil le levo kolo in naglo zavrtel voziček. »Boš končal ali ne? Če nočes ... Ni treba ...« Mož je zdaj stal sredi trga in se pripravljal na nadaljevanje dela. Za trenutek je zledenel od strahu, od občutka sovraštva in gnusa: do stolov, katedrale, kovčkov, do starke in njenega sina; do ženske na rdečem kovčku z njegovimi stvarmi, ki jo je že zdavnaj nehal ljubiti. Silovito je zgrabil stol in ga zagnal čez trg. Ni počakal, da pade, ampak je hitro zakorakal v smeri katedrale, kot da se odpravlja na končni obračun. Stol je udaril visoko v zid in končal na pločniku z brezosebnim treskom. Živčno se je skušal rešiti dlak na srajci in se odločil, da bo to zeleno cunjo, prepolno tujih vonjev, pozneje odvrgel. Toda zdaj mora čim prej oditi od tod. Zbežati mora na varen, topel in dobro osvetljen kraj. Sam ali v dvoje, vseeno. Zgrabil je kovček in rekel: »Greva! Takoj!« Zamižal je, ker ni želel dežja v očeh, in stekel čez trg v upanju, da bo tako rekoč na slepo priběžal v katero izmed ozkih ulic, ki vodijo ven iz obzidja starega mesta. Zašel je v manjši obokan hodnik in kmalu prispel do zida s težkimi lesenimi vrati in z zarjavelo obešanko. Vrnil se je po isti poti, zdaj nekoliko počasneje, pa vendar dovolj hitro, da ni opazil plešastih, sveže obritih glav, ki so kukale z

okna, izza zaves in cvetličnih lončkov z rožami; glav, ki so počasi kakor strupene nočne gobe poganjale izza okenskih šip in z očmi spremljale njegove gibe.

Belkastih glav otrok in rdečih glav starcev, na temena katerih je bilo vtrto sivkino olje. Podolgovatih in bledih obrazov žensk, obokanih z nagubanimi čeli, brez obrvi, brez las. Ustavil se je pri stolih in se trudil upočasniti dihanje. Vrata katedrale so bila zaprta. Ženska je bila zdaj sama. Sedela je na kovčku z dlanmi, sklenjenimi v molitev. Zdelo se mu je, da njeno telo drhti. Postavil je pokonci enega od razmetanih stolov in sedel nanj sredi trga. Potreboval je nekaj sekund počitka. Opazil je, da se na majhnih lužah na površini zglajenega kamna zrcalijo blede luči okoliških hiš. Dvignil je glavo in se z nekaj truda obrnil naokrog ter pri tem opazoval okna. Med gledanjem plešastih prikazni je čutil, da njegovo telo pomalem izgublja moč, da se spreminja in prilagaja nekim skrivnim zakonom. Tedaj je počasi, a trdno zaprl oči. Tedaj je pomislil, da mu ni preostalo nič drugega.

Prevedel Dean Rajčić

In the Wrong Place

Ognjen Spahić

Suitcases in hand, they ran across a small square and then sat on them, all wet, finding shelter from the rain in the entrance of a cathedral. They were gasping for air, mouths open, staring at the chairs strewn about the weathered stone slabs that would glisten at every flash of lightening above the city, high up in the mountains. Breathing in the damp air, she counted twenty-nine chairs in the square and then looked at her breasts. Raindrops dribbled from the deep cleavage of her dress, trickled down her bosom, forming a circle in the middle of her stomach. Her sticky black hair made her face seem longer than it really was. When she gathered it in a thick lock and tried to wring it out, only a few large drops, spiced with the smell of her perfume, fell on the pavement. “This will never be dry,” she said, vigorously shaking her head. “You’re spraying,” he said from the other suitcase, the red suitcase. He had carried her things all the way from the car and as they were running across the square, he listened to the hollow clinking of her cosmetics case. The perfume she had been wearing those past few months did not agree with him. It lingered on the palate: it changed the taste of cigarettes, got in the sheets and pages of books. He wiped the tiny particles off his face with his palm and detected the traces of the familiar fragrance. “Look at all these chairs!” he said, licking his lips, hoping to avoid another molecule. “Twenty-nine of them,” she said, dissolving his thoughts. “Did you count?” he asked her, trying to make out the shapes in the half-light. “Twenty-nine,” she said, searching for his gaze. She looked at him as though the number had a special meaning. The chairs strewn about the square, some lying on their sides, others with crooked legs facing the sky, looked like giant insects grown tired from the rain.

A raspy woman's voice made them both look into the eerie darkness behind their backs towards the cathedral door. "It is best never to cut your hair on a Sunday. And it is wise to skip Monday as well. If you cut your hair on a Tuesday, you will have a long life and the best day to get your hair cut is Friday," the voice said. They were able to discern the silhouette only when she moved and raised her hands to adjust her kerchief. In the right corner of the black door sat an old woman. "Never on Sunday. Never ..." she said, nodding anxiously towards the sky. "What am I supposed to do with these wet chairs now?" she said, pursing her lips uneasily, turning her eyes to the square. "As soon as the rain started falling, the devils scattered ... And left me with the chairs," she said, rearranging some things on the small stool before her knees. "All day, and nothing," she said, holding up a handful of tiny crucifixes, crosses tied together with a single wire that hung from her thumb. In her palm was a plaster copy of the cathedral. "Buy the cathedral. I will give the lady a cross. Buy three crosses and you get a cathedral. It's your lucky day. Come ... Take it ... God will give," she said and brought the model closer to his face. But he was not looking at the plaster cast. Without the blink of an eye, he was staring at the very long black thumbnail peeking over the belfry of the miniature cathedral. He shook his head and turned his gaze away from her. "You won't take it either?" she said, turning to the girl. She was sitting on a smaller black suitcase carrying his neatly arranged things. When they were running across the square, the suitcase slipped out of her hand onto the chairs and it got wet on one side. As she was lifting it, she thought how, in different circumstances, both of them would have probably burst out laughing, acting out a panicked flight from the heavy raindrops. She was thinking about this even as she was looking at the face of the hunch-backed woman with the crucifixes and cathedral. When she uttered: "No, thank you," with forced amiability, the old woman angrily clinked the religious souvenirs and started picking her tongue with two fingers. "Hair," she said, showing her thumb and index finger. "My mouth is full of hairs," she said and spat out. "So you'll help me

with the chairs? Come ... Come ... God will give ... It's hardly raining," she said, looking at the clouds from which it was still pouring. "What do you have to do with the chairs?" he asked, getting up from the suitcase. The old woman instantly disappeared into the dark. The heavy wooden door of the cathedral creaked, letting out the scent of stale chill and candles. "Put them here. Pile them up there. On the left ... Will you do it or not?" The rows of benches and massive alabaster columns were faintly visible in the depths of the murky space. He rolled up the sleeves of his wet green shirt, looked at the girl on the black suitcase and shrugged his shoulders. She lifted her eyebrows and her lips whispered barely audibly: "She's repulsive." He marched towards the square and grabbed the first chair by its iron legs. It was heavier than he thought. He struggled to lift another one and rested the wooden back against his chest. He walked clumsily, feeling the greasy wet legs slipping from his hands. He gripped even harder, then decided he must let go of one chair. The crash brought the old woman out of the darkness and woke a few pigeons hiding deep in the entrance of the cathedral. He let the other chair fall on the pavement. He felt the heavy drops lashing against his back and face. He spread his fingers and looked at his hands. Long black hairs stuck to his fingers, but when he shook his hands wildly in disgust, he also noticed the light and dark hair on his shirt, gathered around the pockets. Drops mixed with rust dripped from his fingertips. He wanted to swear but held back. He smelled his hands and distinctly caught the smell of metal mixed with the unpleasant odour of other people's hair. He suppressed his urge to vomit and the prickling sensation on his palate. A pair of open scissors was lying in a muddy puddle. The old woman was watching from the door, waiting for his next move. Nonetheless, he decided to take these chairs inside, one by one, twenty-nine times. He was hoping it would give him at least a temporary feeling of completeness and peace. He needed it. The girl lit a damp cigarette and crossed her legs. The wet circle on her stomach was slowly assuming the outlines of a face. He wiped his forehead with the back of his hand and held the rusted object even

tighter. He hurried towards the cathedral, determined to finish the job responsibly and quickly.

Complete darkness awaited him. The flickering points of the flame far behind the columns made the dark unbearable. He let go of the chair, expecting that unpleasant face to appear at any moment; expecting to hear the voice that would lay down the coordinates, but nothing was happening. The complete absence of sounds was more unsettling than the darkness. He took a deep breath and immediately started imagining people whose smells and hairs he was now wearing on his body, his clothes. "It is best never to cut your hair on a Sunday. Mother is right," said a man's voice coming from his right. "She went to pray, don't worry ... She is here somewhere, in the benches," he said, coming closer. It all seemed like some sort of horrible trap, he thought to himself, moving away towards the exit. "I'll show you what to do with the chairs. Don't worry," he said and then appeared at the door, turning the big wheels of his wheelchair. "Good day, miss. Could I get a cigarette? Can you spare one?" he said as he came towards the black suitcase, holding out his hand. She held the lighted cigarette between her lips and searched her purse for the packet. "Here you go." He took the whole packet and fished out two cigarettes. "One more for later. After dinner. Why not? Mother's making dinner," he said. He tapped the thin stick lying on his lap against the suitcase two times and gave back the Marlboro. "Thank you, miss. Nice suitcase. But a dirty suitcase. I wonder what's in it?" he gave a light laugh, licking his red lips. His lips were younger than his face, she thought. "The devil ... Did you see that?" he said and moved still closer to the girl, darting both of them a meaningful look. For a moment, she thought his hand was reaching for her knee and she pulled back slightly, but he just briefly snatched the hem of her dress and held up his clenched fingers attentively to his face. "Hairs everywhere," he said. "That's a bad sign. Never on Sunday, never on Sunday ..." he added, blowing the hairs away, then turned only the left wheel of his wheelchair and quickly turned it around. "Will you finish the job or not? If you don't want to ... You don't

have to ..." The man was now standing in the middle of the square, getting ready to go back to work. For a moment, he was paralysed with fear, with the feeling of hate and disgust: towards the chairs, the cathedral, the suitcases, towards the old woman and her son; towards the woman sitting on the red suitcase carrying his things whom he stopped loving long ago. He grabbed the chair firmly and threw it across the square. He did not wait for it to fall but walked straight towards the cathedral, as if he was going to a final duel. The chair hit high against the wall and landed on the pavement with an impersonal bang. He was frantically trying to get rid of the hairs on his shirt and decided to throw the green rag, filled with other people's smells, away later. But now he must get out of here as soon as possible. He must find a safe, warm and brightly-lit refuge. Alone or with her, it does not matter. He grabbed the suitcase and said: "Let's go! Now!" He shut his eyes, not wanting to get the rain in his eyes, and ran across the square hoping, virtually at random, to chance upon one of the narrow alleys leading out of the walls of the old town. He found himself in a small arched passageway and soon reached the wall with the heavy wooden door and rusted padlock. He took the same path back, at a somewhat slower pace now, but fast enough to overlook the bald, fresh shaved heads peeking through the windows, from behind the curtains and flowerpots; heads that slowly grew, like poisonous night mushrooms, behind the windowpanes, their eyes following his every move.

Whitish scalps of children and red scalps of old people, lavender oil rubbed in the crowns of their heads. Long and pale faces of women, wrinkles arching their foreheads, no eyebrows, no hair. He paused upon reaching the chairs, trying to slow down his breathing. The cathedral door was closed. The woman was now alone. She was sitting on the suitcase, her hands clasped together in prayer. It seemed to him that her body was trembling. He pulled back one of the chairs and sat on it in the centre of the square. He needed a few seconds of rest. He noticed the pale lights of the surrounding houses reflecting in the small puddles on the surface of the smooth stone. He lifted his head and,

straining a little, made a full circle staring at the windows. Looking at the bald chimeras, he felt his body gradually losing strength, transforming and giving in to mysterious laws. He closed his eyes slowly, but firmly. Then he thought there was nothing left for him to do.

Translated by Špela Bibič

Okrogla miza SEP na Vilenici / *CEI Round Table at Vilenica*
»AVTORJI NOMADI« / «*NOMADIC WRITERS*»

Dobitnik štipendije SEP 2011 / *CEI Fellowship Winner 2011*

© *Nosilci avtorskih pravic so avtorji sami, če ni navedeno drugače.*
© *The authors are the copyright holders of the texts unless stated otherwise.*

Uredila / Edited by
Tanja Petrič, Gašper Troha

*Založilo in izdalo Društvo slovenskih pisateljev,
Tomšičeva 12, 1000 Ljubljana, zanj Veno Taufer, predsednik*

*Issued and published by the Slovene Writers' Association,
Tomšičeva 12, 1000 Ljubljana, Veno Taufer, President*

Jezikovni pregled / Language editor
Jožica Narat, Alan McConnell-Duff, Simon Zupan

Grafično oblikovanje in prelom / Cover design and layout
Tadej Ulčakar

Tehnična ureditev in tisk / Technical editing and print
Ulčakar & JK

Naklada 300 izvodov / Print-run 300 copies

Ljubljana, avgust 2012 / Ljubljana, August 2012

Brezplačna publikacija / Free publication

Publikacija je izšla s finančno podporo Evropske komisije, Srednjeevropske pobude in Javne agencije za knjigo RS.

The publication was published with the financial support of the European Comission, Central European Initiative and Slovenian Book Agency.

vilenica

Društvo slovenskih pisateljev
Slovene Writers' Association

Culture

Izvedba tega projekta je financirana s strani Evropske komisije. Vsebina publikacije je izključno odgovornost avtorja in v nobenem primeru ne predstavlja stališč Evropske komisije.

This project has been funded with support from the European Commission. This publication reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

AVTORJI NOMADI

NOMADIC WRITERS

CROSSROADS
OF EUROPEAN
LITERATURE

KRIŽIŠČA
EVROPSKE
LITERATURE

vilenica

Društvo slovenskih pisateljev
Slovene Writers' Association